

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра української мови

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Колоїз Ж. В.

Протокол № _____

Реєстраційний № _____

«____» _____ 2022 р.

«____» _____ 2022 р.

**ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
«ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНА ГРАМОТНІСТЬ» УЧНІВ
У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЇ В 6 КЛАСІ**

Кваліфікаційна робота студентки
факультету української філології групи
ЗУМЛМ-17 другого (магістерського) рівня
спеціальності 014.01 Середня освіта
(українська мова і література)
Хожаснко Юлії Василівни

Керівник: кандидат філологічних наук,
доцент **Шарманова Н. М.**

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Члени комісії

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Хожаєнко Ю. В. Формування ключової компетентності «загальнокультурна грамотність» учнів у процесі навчання лексикології в 6 класі : рукопис. Кривий Ріг, 2022. 125 с.

У кваліфікаційній роботі з'ясовано лінгвістичні засади навчання лексикології на компетентнісній основі, розглянуто психологічні чинники формування ключової компетентності «загальнокультурна грамотність» здобувачів освіти та акцентовано увагу на змісті означеного терміна.

Доведено доцільність упровадження особистісно орієнтованого, компетентнісного, діяльнісного підходів до навчання. Визначено ефективні методи, прийоми, форми, засоби, технології навчання лексикології. Найефективнішими методами є: спостереження над мовою, дослідницький, інтерактивний, метод проєктів, проблемного викладу. Визнано ефективні лінгводидактичні прийоми: конструювання, моделювання, аналогії, формулювання запитань, узагальнення тощо. Запропоновано систему вправ під час освітнього процесу: «Групи слів за походженням», «Написання слів іншомовного походження», «Активна й пасивна лексика», «Групи слів за вживанням», «Лексична помилка», завдання підвищеної складності у процесі вивчення лексикології у 6 класі. Створено систему завдань з формування ключової компетентності «загальнокультурна грамотність» у позаурочний час, у мовному клубі; упорядковано словник діалектних гуцульських слів.

Проаналізовано чинні програми, підручники з української мови.

Порівняльний аналіз засвідчив позитивну динаміку рівня формування ключової компетентності «загальнокультурна грамотність» учнів 6 класу, що підтверджує результативність запропонованої методики.

Ключові слова: компетенція, компетентність, компетентнісний підхід, ключова компетентність, загальнокультурна грамотність, культура, лексика, лексикологія.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ «ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНА ГРАМОТНІСТЬ»	8
1.1 Сутність компетентнісного підходу	8
1.2 «Компетенція», «компетентність»: розмежування понять	11
1.3 Ключова компетентність «Загальнокультурна грамотність»	21
Висновки до першого розділу	28
РОЗДІЛ 2. СТАН РОЗРОБЛЕНOSTІ ДОСЛІДЖУВАНОЇ ПРОБЛЕМИ ..	30
2.1 Аналіз чинних програм, підручників у контексті дослідження	30
2.2 Рівень сформованості ключової компетентності «загальнокультурна грамотність» в учнів під час вивчення лексикології	36
Висновки до другого розділу	41
РОЗДІЛ 3. УПРОВАДЖЕННЯ АВТОРСЬКОЇ МЕТОДИКИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЇ У 6 КЛАСІ	43
3.1 Методика формування «загальнокультурної грамотності» учнів 6 класу під час освітнього процесу	43
3.2 Методика формування загальнокультурної грамотності учнів 6 класу в позаурочний час	62
3.3 Результати сформованості ключової компетентності «загальнокультурна грамотність» у процесі вивчення лексикології	76
Висновки до третього розділу	79
ВИСНОВКИ	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	83
ДОДАТКИ	91
ДОДАТОК А	91
ДОДАТОК Б	92
ДОДАТОК В	95
ДОДАТОК Г	97
ДОДАТОК Д	101

	4
ДОДАТОК Е	105
ДОДАТОК Ж	113
ДОДАТОК З	115
ДОДАТОК К	121
ДОДАТОК Л	125

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасне суспільство висуває до освіти нові вимоги. Однією з них є формування і виховання особистостей, які можуть приймати неординарні рішення й ефективно налагоджувати взаємини у суспільстві. Важливими рисами особистості в сучасному навчанні є самостійність, активність, творчість, здатність пристосовуватися до різних змін, а їх формування потребує реалізації нових підходів до процесу навчання. Компетентний здобувач освіти має вміти навчатися, вільно застосовувати новітні технології, швидко знаходити необхідну інформацію й використовувати її для розв'язання будь-яких завдань, бути усебічно освіченим, здатним знайти вихід з будь-якої ситуації. Нині випускники потребують не тільки ґрунтовних знань з навчальних предметів, а й високого рівня розвитку різних видів компетентностей.

Реалізація компетентнісного підходу передбачає спрямованість навчання на розвиток і формування ключових компетентностей. У цьому процесі важливе місце належить вивченню української мови. Це не лише навчальний предмет у системі освіти, а й засіб соціалізації особистості, отримання знань з інших наук. Важливо зазначити, що мова є носієм національної культури, духовності, засобом національно-патріотичного виховання.

Одним із основних завдань є збагачення, активізація, уточнення словникового запасу учнів. Вважаємо, що робота над вивченням лексичного матеріалу в школі має вагоме загальноосвітнє і практичне значення. Його вивчення розширює знання учнів про мову, слово, є основним джерелом збагачення словника. Вивчення лексикології розвиває увагу учнів до значення й уживання слів у власному мовленні, виховує потребу в доборі необхідного слова для точного висловлювання думки, розвиває чуття мови. Зауважимо, саме через інтерес до лексики можна виховати інтерес до мови загалом.

У Програмі для загальноосвітніх навчальних закладів «Українська мова. 5–9 класи» [82] зазначено, метою базової загальної середньої освіти є розвиток і

соціалізація особистості учнів, формування їхньої національної самосвідомості, загальної культури, світоглядних орієнтирів, екологічного стилю мовлення і поведінки, творчих здібностей, дослідницьких і життєзабезпечувальних навичок, здатності до саморозвитку й самонавчання в умовах глобальних змін і викликів.

Метою навчання української мови в школі (предметною) є формування компетентного мовця, національно свідомої, духовно багатой мовної особистості.

Навчальний предмет «Українська мова» формує різні ключові компетентності, зокрема загальнокультурну грамотність.

Формування загальнокультурної компетентності учнів у процесі навчання лексикології потребує розроблення методики й упровадження її в освітній процес, що й спонукало до вибору теми дослідження **«Формування ключової компетентності «загальнокультурна грамотність учнів у процесі навчання лексикології у 6 класі»**.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичних засад, розробленні ефективної методики формування загальнокультурної компетентності учнів у процесі вивчення лексикології на компетентнісній основі.

Відповідно до мети визначено такі **завдання**:

- 1) проаналізувати наукову літературу з досліджуваної проблеми й обґрунтувати лінгводидактичні засади формування загальнокультурної компетентності учнів основної школи в процесі навчання лексикології;
- 2) з'ясувати поняття «загальнокультурна грамотність»;
- 3) здійснити аналіз програм і підручників з української мови в контексті аналізованої проблеми;
- 4) визначити стан сформованості «загальнокультурної грамотності» учнів;
- 5) розробити методику формування «загальнокультурної грамотності» учнів у процесі навчання лексикології й перевірити її результативність.

Об'єктом дослідження є процес навчання української мови у 6 класах закладу загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – форми, методи, прийоми, засоби, технології формування загальнокультурної грамотності учнів у процесі навчання лексикології.

Для реалізації завдань використано такі **методи дослідження**:

теоретичні: аналіз і синтез, зіставлення, узагальнення і систематизація психолого-педагогічної, методичної, лінгвістичної літератури з теми дослідження; аналіз програмно-методичного забезпечення навчання української мови в закладах загальної середньої освіти; розроблення методики формування загальнокультурної компетентності учнів; **емпіричні:** спостереження за освітнім процесом, анкетування, тестування, бесіди з учителями й учнями, через що перевірялася ефективність розробленої методики; **статистичні:** оброблення даних, пов'язаних з анкетуванням, виконанням діагностичних робіт.

Наукова новизна: у магістерській роботі створено методику формування загальнокультурної грамотності учнів у процесі навчання лексикології, розроблено систему завдань і вправ, подано методичні рекомендації для вчителів української мови. Теоретична значущість роботи полягає в більш глибокому і системному аналізі проблеми формування загальнокультурної компетентності в учнів основної школи під час навчання лексикології у 6 класі.

Практичне значення магістерської роботи: результати дослідження сприятимуть подальшому розробленню окреслених проблем, можуть бути використані вчителями для підготовки до уроків української мови, а також викладачами та студентами філологічних факультетів під час вивчення методики української мови загалом і лексикології у 6 класі.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів та підрозділів до них, висновків до кожного розділу та загальних, списку використаної літератури, що містить 91 позицію та 10 додатків. Загальний обсяг дослідження – 82 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ «ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНА ГРАМОТНІСТЬ»

1.1. Сутність компетентнісного підходу

Сучасний випускник освітнього закладу має бути конкурентноспроможним, усебічно освіченим, здатним знайти вихід з будь-якої ситуації, прийняти відповідне рішення. Тому в умовах Нової української школи вдосконалюються технології навчання. Зміни, які відбуваються у суспільстві, зумовили пошук нових освітніх концепцій.

Завданням сучасної школи є підготовка учнів до життя. Одними з причин, які затримують оновлення освіти, є односторонність, дисгармонійність, за яких учні замість цілісного соціокультурного досвіду засвоюють його фрагменти. Можемо зробити висновок, що знаннєвий підхід до навчання не забезпечує ефективність процесу соціалізації особистості, яка передбачає розвиток самостійності, інтелекту, впевненості у собі, толерантності, формування мотивації до навчання, самовдосконалення. Такі завдання може реалізувати компетентнісний підхід, який пов'язаний з особистісно орієнтованим та діяльнісним підходами до навчання, тому що ґрунтується на особистості здобувача освіти й реалізовується, перевіряється лише під час виконання конкретним учнем певного комплексу дій. Цей підхід вимагає трансформування змісту освіти, перетворення його з моделі, яка об'єктивно існує для всіх учнів, на суб'єктивні надбання одного учня, які можна оцінити. Компетентнісний підхід акцентує увагу на результатах освіти, які розглядають не як обсяг опанованої дитиною інформації, а як здатність школяра діяти у різних ситуаціях.

Сучасна освіта зорієнтована на формування освіченого фахівця, здатного до успішної життєдіяльності в умовах постійних змін розвитку. Ми можемо підтвердити твердження, що в останній час увага науковців, психологів

сконцентрована на реалізації компетентнісного підходу до навчання, на думку Н. Волкової, як одного зі шляхів оновлення змісту освіти в Україні, узгодженні його із сучасними потребами, інтеграції до світового освітнього простору [15, с. 269].

Компетентнісний підхід дає змогу впровадити сучасні освітні технології до реалізації освітнього процесу і визначення його високих результатів, здобутків, розробити нові методи та прийоми, форми навчання відповідно до сучасного життя, отримання якісної освіти.

Сьогодні суспільство потребує творчих особистостей, здатних самостійно мислити, приймати нестандартні рішення, адаптувати свої знання в різних галузях, тому реалізація потенціалу, закладеного від природи в дитині, – це завдання сучасної освіти. Відтак надзвичайно важливим напрямом в освіті ХХІ століття є орієнтація програм і педагогічних технологій на компетентнісний підхід.

Основним завданням цього підходу є не лише оволодіння предметними знаннями, але й вміння ефективно застосовувати їх на практиці.

Компетентнісний підхід є досить новим поняттям у сучасній освіті. Перша згадка про компетентність як педагогічне явище в освітянських документах відбулася в контексті змін у системі оцінювання. Адже оцінюванню підлягають результати навчання, тобто компетентності [91, с. 25].

Теорія компетентнісного підходу в освіті розроблялася і була представлена в працях зарубіжних учених Р. Балера, Д. Мертенса, Б. Оскарсона, А. Шелтена. Українські перспективи компетентнісного підходу в сучасній освіті досліджували вчені І. Бех, О. Биковська, Н. Бібік, Л. Ващенко, В. Вербицький, І. Єрмаков, О. Кононко, О. Локшина, О. Пометун, О. Савченко та ін. [50, с. 7].

Проблему компетентнісного підходу в навчанні досліджували психологи І. Бех, І. Підласий, В. Семиченко та ін. [12, с. 61].

Багатьох сучасних дидактів та лінгводидактів, зокрема З. Бакум, А. Богуш, О. Божович, О. Горошкіну, О. Дрогайцева, С. Караман,

Т. Симоненко, О. Семенов та ін. цікавить впровадження компетентнісного підходу до формування мовної особистості [64, с. 2].

Компетентнісний підхід формує ключові, загальнопредметні, предметні компетенції, забезпечує соціальну самореалізацію в житті, допомагає засвоїти учням знання, сформувані вміння і навички, що дозволяють здійснювати основні соціальні функції та досягаються відповідними видами діяльності, допомагає вирішити різні питання, ситуації на основі інтегративних знань, діяльність. Можемо зробити висновок, що внаслідок впровадження цього підходу діти допомагають один одному, співпрацюють, вміють реагувати на особистісні й суспільні запити, діяти, виконувати різноманітні завдання в поставлених умовах.

У Програмі для загальноосвітніх навчальних закладів [82] зазначено, що визнання компетентнісного підходу провідним у навчанні передбачає формування не лише предметної, а й ключових компетентностей, зміщення акцентів зі знанневого на діяльнісний освітній результат. З огляду на суть зазначеного підходу, знання мають бути інструментом у розв'язанні життєвих проблем, засобом особистісного розвитку, соціалізації учнів, успішного професійного становлення та облаштування особистого життя. Тому зміст навчального матеріалу визначено з огляду на корисність, потрібність його за межами школи.

Компетентнісний підхід в освіті передбачає формування у школярів соціокомунікативної бази та комплексу навичок, умінь, елементів функціональної грамотності, ставлень як соціально зумовлених дій особистості у типових ситуаціях. Цей підхід пов'язаний із особистісно зорієнтованим і діяльнісним підходами в освіті, оскільки спрямований на особистість і може бути реалізований та оцінений тільки у процесі виконання конкретною особою певного комплексу дій. Результати навчально діяльності визначають як особисті досягнення особистості. Важливою є не наявність у неї внутрішньої організації знань, а здатність застосовувати компетентності у навчанні та житті [12, с. 61].

Компетентнісний підхід – спрямування навчально-виховного процесу на досягнення результатів, якими є ієрархічно підпорядковані ключова, загальнопредметна та предметна компетентності. Міжнародна спільнота цей підхід вважає дієвим інструментом поліпшення якості освіти. Компетентнісну освіту зорієнтовано на практичні результати, досвід особистої діяльності, вироблення ставлення, що зумовлює принципові зміни в організації навчання, яке стає спрямованим на розвиток конкретних цінностей і життєво необхідних знань і вмінь учнів [15, с. 22 – 23].

Завдання реалізації компетентнісного підходу відображені у нормативних документах про освіту: Державному стандарті базової і повної загальної освіти [21], навчальних програмах з предметів освітньої галузі [82].

Можемо зробити висновок, що основним завданням компетентнісного підходу є не лише оволодіння предметними знаннями, але й вміння ефективно застосовувати їх на практиці, внаслідок чого отримуємо оригінального випускника Нової української школи – компетентну особистість: духовно зрілу, психічно здорову, громадсько-відповідальну, ініціативну, гуманну, творчу, комунікативну, готову до самореалізації та самооцінювання, здатну до самовдосконалення та розв'язувати життєві проблеми, естетично розвинену, морально свідому, культурну, освічену.

1.2 «Компетенція», «компетентність» : розмежування понять

Застосовуючи компетентнісний підхід в освітньому процесі, обов'язково потрібно володіти поняттями «компетенція», «компетентність», уміти їх розмежовувати, знати їх види.

Питаннями сутності понять «компетенція» і «компетентність» у системі освіти займались Н. Бібік, С. Бондар, Дж. Равен, О. Заблоцька, О. Пометун, І. Родигіна та ін.

Розглянемо поняття «компетенція», використовуючи тлумачні словники.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови за редакцією В.Т. Бусела, компетенція – 1) добра обізнаність із чим-небудь; 2) коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи [13, с. 445].

За словником А. Івченка, компетенція [з лат. *competentia* «відповідність, узгодженість»] – 1) добра обізнаність із чим-небудь; 2) коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи [43, с. 189].

У словнику іншомовних слів за редакцією О. Давидової, компетенція (лат. *competentia* <*competo* – взаємно прагну; відповідаю, підходжу) – 1) коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи; коло питань, у яких дана особа має певні повноваження, знання, досвід [71, с.155].

У наш час педагоги широко застосовують компетентнісний підхід у навчанні, володіють поняттям «компетенція».

На думку педагога С. Вольянської, компетенція – суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень у певній сфері діяльності людини [16, с. 23].

За В. Швидуном, компетенція – поєднання знань, навичок і відношень у процесі професійної діяльності, що визначаються вимогами посади, конкретної ситуації та бізнес-цілями організації [76, с. 16].

На думку О. Штепи, компетенція – коло питань, з якими людина добре обізнана, володіє знаннями і досвідом. Інтегрований результат опанування змістом виражається в готовності використовувати засвоєні знання, уміння і навички, а також способи діяльності в конкретних життєвих ситуаціях для розв'язання практичних і теоретичних задач [91, с. 25].

Звертаємо увагу, що Н. Ворощук вважає, що компетенція – це певна норма, досягнення якої може свідчити про можливість правильного вирішення якого-небудь завдання [17, с. 42].

Проаналізувавши тлумачні словники, словники іншомовних слів, методичну літературу, педагогічні періодичні видання, програму та підручники з навчальних предметів, з'ясували, що у педагогічному сенсі поняття компетенція частіше використовується для позначення:

- освітнього результату, який виражається в реальному володінні методами, засобами діяльності, у здатності розв'язувати поставлені завдання;
- такої форми сполучення знань, умінь і навичок, що дають змогу ставити і досягати мету щодо перетворення навколишнього середовища.

В. Кальней, Дж. Равен, І. Тараненко, зазначають, що поняття компетенції не зводиться ні до знань, ні до умінь, ні до навичок. На їхню думку, її можна розглядати як можливість встановлення зв'язку між знаннями і ситуацією або, в ширшому розумінні, як здатність знайти, виявити процедуру (знання і дію), яка здатна розв'язати проблему [6, с. 8].

Можна зробити висновок, що компетенція – це загальна здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, які набуті завдяки навчанню. Вона не може бути визнана через певне поєднання знань і вмінь, тому що значна роль у його застосуванні належить обставинам. З цього слідує, бути компетентним – це означає вміти мобілізувати здобуті знання і досвід в конкретній ситуації. Для того, щоб проявилася компетенція, треба звернути увагу на конкретну ситуацію, в якій вона реалізується. Отже, компетенція водночас тісно поєднує мобілізацію знань, умінь і поведінкових стосунків, які налаштовані на умови конкретної особистості. На думку англійського ученого Дж. Райвена, компетентність – це специфічна здатність, необхідна для ефективного виконання конкретної дії у певній галузі і яка включає вузькоспеціальні знання, уміння, способи мислення, а також відповідальність за свої дії. Можемо сказати, компетенція – це здатність особистості діяти. Але жоден учень не діятиме, якщо особисто не зацікавлений в цьому. В. Кальней та Дж. Равен вважають, природа компетентності така, що вона може проявлятися тільки в органічній єдності з цінностями людини, тобто в умовах глибокої особистісної зацікавленості в даному виді діяльності [6, с. 8].

Підсумуємо: компетенція включає сукупність взаємозв'язаних якостей особистості (знань, умінь, способів діяльності, досвіду), що задаються відносно певного кола предметів і процесів, необхідних для якісної продуктивної діяльності.

Уперше поняття «ключові компетентності» з'явилося в 1992 році у проєкті ЄС «Середня освіта в Європі».

Проблему компетентності на різних рівнях аналізу розробляли А. Василюк (сучасні підходи до компетентності вчителів у Польщі), С. Гончаренко (тлумачення явища компетентності), В. Ковальчук (соціальна компетентність), К. Корсак (цивілізаційна компетентність), О. Овчарук (компетентнісний підхід у сучасній освіті), І. Тараненко (компетентність як здатність до найефективнішого застосування знань), І. Ящук (життєва компетентність особистості) та ін. Перебудову шкільних курсів мови та літератури на засадах комунікативно-діяльнісного підходу до вивчення їх обґрунтовано у працях методистів О. Біляєва, М. Вашуленка, В. Мельничайка, Л. Скуратівського та ін. [24, с. 8].

Перебудову шкільних курсів мови та літератури на засадах комунікативно-діяльнісного підходу до вивчення їх обґрунтовано у працях методистів О. Біляєва, М. Вашуленка, В. Мельничайка, Л. Скуратівського та інших [24, с. 7].

Як вважають українські вчені О. Овчарук, О. Пометун, О. Митник, О. Савченко, компетентності – це перш за все комплекси знань, умінь та ставлень, що є результатом навчання і дозволяють людині розв'язувати проблеми в різних сферах життя.

Вивчаючи поняття «компетентність», ми неодноразово зверталися до тлумачних словників. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» слово «компетентний» означено так: 1) «який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий; який ґрунтується на знанні; кваліфікований; 2) який має певні повноваження; повноправний; повновладний» [13, с. 445].

У тлумачному словнику української мови за редакцією А. Івченка, компетентний [з лат. *competens* (*competentis*) «відповідний; спроможний»] – який має достатні знання в певній галузі; який має певні повноваження. [43, с. 189].

У сучасному тлумачному словнику за редакцією В. Дубічинського, компетентний – [лат. *competens (competentis)* – відповідний, здібний. 1) Який має ґрунтовні знання в певній галузі; тямущий. 2) Який має певні повноваження; повновладний [75, с. 647].

У тлумачному словнику української мови за редакцією В. С. Калашника, компетентний – 1) Обізнаний, досвідчений у певній галузі, якомусь питанні. 2) Який має певні повноваження [79, с. 452].

Поняття «компетентність» зустрічається у словнику іншомовних слів за редакцією О. А. Давидової. У ньому зазначено, компетентність – поінформованість, обізнаність, авторитетність [71, с. 155].

Поняття «компетентність» у зарубіжній освіті з'явилося раніше, ніж в Україні. Ми детально вивчили думки зарубіжних педагогів щодо цього питання.

В. Долл у роботі «Розвиваючи компетентність» визначає компетентну особистість як таку, що має достатність і придатність, володіє силою та волею, які допомагають їй діяти адекватно ситуації. Ірландський учений-педагог Дж. Куллахан розуміє під компетентністю «загальні здатності, що базуються на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, які особистість розвинула шляхом освіти та практики». Він також відрізняє три терміни – уміння (*competencies*), навички (*skills*), компетентність (*competence*). Французький педагог Ж. Перре вживає поняття «компетентність широкого спектра», або ключові уміння, розуміючи під ним навички й уміння, які можуть використовуватися в різних ситуаціях і контекстах, притому основним є вміння опановувати нові ситуації. Згідно з концепцією Перре, компетентність – це взаємозв'язок між навичками, вміннями, ситуативною діяльністю та особистістю. Компетентність, на думку Б. Рея, – «це не тільки продукт, а й процес». Погоджуємося з думкою угорського педагога Г. Халаша, що поняття «компетентність» «включає в себе широкий спектр соціальних, комунікативних умінь, базованих на знаннях, досвіді, цінностях, які були отримані в процесі навчання». У доповіді на

конференції Ради Європи «Ключові вміння для Європи» він підкреслює, що це поняття акцентує «реальну здатність застосування знань» [36, с. 106–108].

Вивчаючи питання компетентності, з'ясували, що українські педагоги також вдало розкрили це поняття. С. Вольянська вважає, компетентність – набута в процесі навчання інтегрована здатність учня, що складається зі знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, які можуть цілісно реалізовуватись на практиці [16, с. 23].

Погоджуємося з думкою І. Єрмакова, що компетентність – синонім понять «поінформованість», «обізнаність», «досвідченість», «авторитетність» і конкретизується щодо різних галузей [35, с. 207]. За В. Швидуном., компетентність – спроможність кваліфіковано здійснювати діяльність, виконувати роботу або завдання [76, с. 16].

На думку О. Штепи, компетентність – динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання [91, с. 25].

Компетентності – це якості, набуті завдяки проживанню ситуацій, рефлексії досвіду. Складовими компетентності є:

- Знання – це добірка фактів, необхідних для виконання конкретної роботи. Знання – ширше за навички поняття. Знання є інтелектуальним контекстом, у якому працює людина.
- Навички – це володіння засобами й методами виконання певного завдання. Навички виявляються в широкому діапазоні: від фізичної сили та вправності до спеціалізованого навчання. Загальним для навичок є їхня конкретність.
- Здібності – вроджені здібності до виконання конкретного завдання. Здібності також є приблизним синонімом обдарованості.
- Стереотип поведінки – видимі форми дій, що їх вживають для виконання завдання. Поведінка містить успадковані й набуті реакції на

ситуації та подразники. У нашій поведінці відбиваються наші цінності, етика, переконання й реакції на навколишній світ. Коли людина демонструє впевненість у собі, формує з колег команду або виявляє схильність до дій, тоді її поведінка відповідає вимогам спільноти.

- Зусилля – це свідоме застосування ментальних і фізичних ресурсів з певною метою. Зусилля є підґрунтям робочої етики.

Компетентності – це динамічна комбінація знань, умінь, цінностей та ставлень на їхній основі, які визначають здатність особистості успішно розв’язувати життєві проблеми, провадити професійну і подальшу навчальну діяльність. Перелік компетентностей Нової української школи ґрунтується на «Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей ціложиттєвої освіти» (18.12.2006 р.), але не обмежується ними [28, с. 6–12].

На думку англійського ученого Дж. Райвена, компетентність – це специфічна здатність, необхідна для ефективного виконання конкретної дії у певній галузі і яка включає вузькоспеціальні знання, уміння, способи мислення, а також відповідальність за свої дії. Можемо сказати, компетенція – це здатність особистості діяти. Але жоден учень не діятиме, якщо особисто не зацікавлений в цьому. В. Кальней та Дж. Равен вважають, природа компетентності така, що вона може проявлятися тільки в органічній єдності з цінностями людини, тобто в умовах глибокої особистісної зацікавленості в даному виді діяльності [6, с. 8].

Проаналізувавши природу компетентності, Дж. Равен виділяє такі її складові: когнітивні, афективні, вольові якості, уміння і досвід. Когнітивні якості зводяться до дій особистості: розмірковування про те, чого і як потрібно досягти, прогнозування можливих перешкод на шляху досягнення мети, аналіз свого досвіду, результатів дій для кращого розуміння характеру ситуацій, що виникають, передбачення наслідків тощо.

Афективні якості (пов’язані з почуттями) виявляються в діях особистості: емоційна налаштованість на виконання завдання, установка на продуктивне

використання позитивних і негативних емоцій, перетворення почуття напруги, яке виникає під час отримання завдання, на стимул для його найшвидшого виконання, а не причину, щоб відмовитися від нього, також насолода від успіху або смуток від невдачі.

Вольові якості виявляються в докладанні додаткових зусиль для зменшення ймовірної невдачі, у вияві наполегливості, чергуванні праці й відпочинку.

Уміння та досвід виражаються у впевненості за виконання будь-якого завдання, стимулі до діяльності, відчутті задоволення.

Робимо висновок, компетентність виявляється особистістю в певній ситуації через мобілізацію когнітивних, афективних, вольових якостей, умінь і досвіду.

Звертаємо увагу, що, розглядаючи компетентність як психічне явище, вчені виокремлюють у її складі такі компоненти:

- емоційно-ціннісний (почуття, настанови, мотиви, якості, емоції, пов'язані з позитивним досвідом та ін.);
- когнітивний (знання предметні, а також про себе, діяльність тощо);
- практичний (предметні і загальнонавчальні уміння, позитивний досвід діяльності).

Учені виокремлюють трирівневу ієрархію компетентностей. Здебільшого називають три групи компетентностей: ключові, загальнонавчальні (або предметні), предметні. Такий підхід відображено і в Державному стандарті базової і загальної середньої освіти [21].

Проаналізувавши тлумачні словники, словники іншомовних слів, твердження провідних педагогів України та зарубіжжя, робимо висновок, що компетентність – це особлива здатність, яка дає змогу ефективно розв'язувати проблеми, що виникають в реальних ситуаціях життя. У людини повинні бути певні знання – інструменти, особливі способи мислення й життєві навички. Вищі рівні компетентності передбачають ініціативу, організаторські здібності, здатність оцінювати наслідки своїх дій. Однак природа компетентності така, що

оптимальні результати у розв'язанні проблем можливі лише за умови глибокої особистої зацікавленості людини.

Розвиток компетентності зводиться до того, що людина може моделювати й оцінювати наслідки своїх дій завчасно і на тривалу перспективу. Це дає змогу їй здійснити перехід від зовнішньої оцінки до визначення «внутрішніх стандартів» оцінки себе, своїх планів, життєвих ситуацій та інших людей [36, с. 106].

Компетентність – інтегрований результат освіти, що, на відміну, від функціональної грамотності, дозволяє розв'язувати цілий клас задач; на відміну від навички, є усвідомленою (передбачає етап визначення мети); на відміну від уміння, є здатною до перенесення (пов'язана з цілим класом предметів впливу), удосконалюється не шляхом автоматизації та перетворення на навичку, а шляхом інтеграції з іншими знаннями, уміннями, навичками; через усвідомлення загальної основи діяльності зростає компетентність; на відміну від знання, існує у формі діяльності (реальної чи мисленнєвої), а не інформації про неї. Крім того, компетентність співвіднесена з ціннісними і смисловими характеристиками особи, має практико-орієнтовану спрямованість [17, с. 42].

Отже, компетентність – це здатність особистості на основі набутих знань робити загальний висновок про щось.

У наш час по-різному трактують поняття «компетентність»: навчальні здібності, знання та вміння (наприклад, уміння успішно навчатися) і навички (комунікативні, соціальні); моральні цінності (громадянська відповідальність чи відповідальність за навколишнє середовище) і ставлення (групова солідарність).

Ототожнювати навчальні здібності (знання й уміння) з відповідними компетентностями недоцільно, оскільки навчальні здобутки ще необхідно трансформувати у певні життєві компетентності. Ця процедура передбачає складну науково-методичну роботу педагога, якість якої багато в чому залежить від концептуального тлумачення компетентності як досвідченості (а не обізнаності, поінформованості) суб'єкта у певній життєвій сфері.

Компетентність ставить високі вимоги до самостійності дитини, її вміння брати на себе відповідальність, здатності діяти конструктивно, раціонально, гнучко, активно, творчо; надійності в партнерстві; вміння бути самим собою; оптимістичної самовіддачі життю; здатності поєднувати свою індивідуальність з умовами життя.

У компетентної дитини доцільно поєднуються різноспрямовані й водночас однаково важливі для її особистісного ставлення тенденції: до самозбереження та саморозвитку; до безпеки і ризику; до винахідництва й опору; до типізації та індивідуалізації; до егоцентризму та турботи про близьких людей; до обмеження себе та розширення простору «Я»; до перенесення знайомого досвіду в нові ситуації, продукування нових оптимальних способів їх розв'язання.

Компетентність передбачає відповідний віковим можливостям та індивідуальній історії життя дитини рівень розвитку особистісних механізмів, зокрема таких, як наслідування, ідентифікація, імітація, емпатія, рефлексія, образ «Я», совість.

Компетентність тісно пов'язана з близьким до неї поняттям «зрілість» як сукупним станом високого розвитку фізіологічних, інтелектуальних, вольових, емоційних, моральних, соціальних параметрів поведінки дитини, що забезпечує її готовність до повноцінного функціонування у природному, предметному і людському довкіллі, а також обізнаність у сфері «Я» [70, с. 24–25].

Учень вважається компетентним за результатами навчання, якщо він здатний застосовувати засвоєне на практиці, тобто «перенести компетентність» на певні ситуації реального життя або на наступне навчання.

Отже, «Результатом навчання, – зазначає О. Садовнікова, – має стати не засвоєння знань, умінь і навичок, а формування основних компетентностей, які забезпечують успіх практичної діяльності» [56, с. 31].

Дослідивши впровадження компетентнісного підходу у навчанні, можемо сказати, що у компетентної дитини доцільно поєднуються різноспрямовані й водночас однаково важливі для її особистісного ставлення тенденції: до

самозбереження та саморозвитку; до безпеки і ризику; до винахідництва й опору; до типізації та індивідуалізації; до егоцентризму та турботи про близьких людей; до обмеження себе та розширення простору «Я»; до перенесення знайомого досвіду в нові ситуації, продукування нових оптимальних способів їх розв'язання.

Отже, компетентність розвиває уміння в учнів: розв'язувати різноманітні життєві ситуації, отримувати й критично аналізувати інформацію, приймати рішення в будь-яких ситуаціях, оцінювати наслідки дій, працювати у групі, виконувати проекти, організувати роботу з використанням нових інформаційних технологій.

Робимо висновок, що компетентний учень – це високоосвічена особистість, яка усвідомлює необхідність знань, має широкий світогляд, орієнтується у колі інформації, здатна реалізовувати здобуті знання у повсякденному житті, зорієнтована на навчання впродовж життя; особистість зі сформованими морально-духовними цінностями; політично обізнана й освічена в правовій галузі людина зі стійкою громадянською позицією.

1.3 Ключова компетентність «Загальнокультурна грамотність»

У Новій українській школі провідним визнаний компетентнісний підхід, який формує різні ключові компетентності: спілкування державною мовою, спілкування іноземними мовами, математичну компетентність, компетентності в природничих науках і технологіях, інформаційно-цифрову компетентність, уміння вчитися впродовж життя, соціальні та громадянські компетентності, підприємливість, загальнокультурну грамотність, екологічну грамотність і здорове життя. Вбачаємо за необхідне розглянути компетентність «загальнокультурна грамотність», бо вона є однією з найважливіших у наш час для здобувачів освіти та майбутніх випускників Нової української школи. Вказану компетентність можна формувати на усіх навчальних предметах, що

викладаються у сучасній школі. Навчальний предмет «Українська мова» має безліч можливостей щодо формування цієї компетентності.

До проблеми формування загальнокультурної компетентності зверталися як зарубіжні (Дж. Равен, Р. Уайт), так і вітчизняні педагоги (В. Бенін, І. Бургун, В. Лозова, А. Троцко, О. Пометун). Загальнокультурна компетентність стосується розвитку культури не тільки учнів, дорослих, сформованих особистостей а й суспільства у всіх її аспектах. Вона, насамперед, передбачає вміння: аналізувати й оцінювати найважливіші досягнення національної та світової науки й культури, орієнтуватися в культурному та духовному контекстах сучасного українського суспільства; застосовувати засоби й технології інтеркультурної взаємодії; користуватися рідною мовою та іноземними мовами, застосовувати навички мовлення та норми відповідної мовної культури; використовувати рідну й іноземні мови у активній взаємодії; спрямовувати самовиховання на єдність індивідуальних, національних і загальнолюдських цінностей; реалізовувати моделі толерантної поведінки в умовах культурних, мовних, релігійних та інших відмінностей між народами і країнами [2, с. 69].

Не дивлячись на те, що загальнокультурна грамотність є однією з найважливіших компетентностей для здобувачів освіти, сформованих особистостей, у наш час досі не має єдиного визначення цього поняття. Пропонуємо одне із визначень, що загальнокультурна компетентність – спроможність аналізувати й оцінювати досягнення національної, європейської та світової науки й культури, орієнтуватися в культурному та духовному контексті сучасного суспільства; знати рідну й іноземні мови, використовувати їх; опановувати моделі толерантної поведінки, створювати умови для конструктивної співпраці за умов культурних, мовних і релігійних відмінностей між людьми та народами; застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на систему загальнолюдських цінностей (передбачає опанування спілкування у сфері культурних, мовних, релігійних відносин; здатність цінувати

найважливіші досягнення національної, європейської та світової культур) [56, с. 32].

Можемо зробити висновок, що загальнокультурна компетентність визначається як здатність учня аналізувати та оцінювати досягнення національної та світової культури, орієнтуватися в культурному та духовному контексті сучасного суспільства, застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на загальнолюдські цінності.

Досліджено, загальнокультурна компетентність стосується сфери розвитку культури особистості та суспільства у всіх її аспектах, що передбачає передусім формування культури міжособистісних відносин, оволодіння культурною спадщиною, принципом толерантності [44, с. 34].

Сферою виявлення компетентності «Загальнокультурна грамотність» є спілкування, толерантна поведінка в умовах культурних, мовних, релігійних та інших відмінностей між людьми й народами; збереження соціальних, громадських і культурних традицій.

У межах цієї компетентності доцільно впроваджувати такі види діяльності: опанування усного й письмового спілкування у сфері культурних, мовних, релігійних відносин; оцінювання найважливіших досягнень національної, європейської та світової культур [28, с. 30]. Коли мова йде про формування загальнокультурної компетентності конкретного школяра, то мається на увазі, що загальнокультурна компетентність проявляється як складне особистісне утворення, яке охоплює знання та орієнтації на цінності національної і світової культури, а саме: повагу до традицій, злагоду між людьми, толерантність та вміння почути й зрозуміти інших. Загальнокультурна компетентність забезпечує здатність орієнтуватися на загальнолюдські цінності у власній поведінці та міжособистісних стосунках.

Як зазначає С. Мельник, феномен загальнокультурної компетентності можна представити як інтегроване новоутворення особистості, що виступає сформованим результатом засвоєння системи знань про світ культури, орієнтуватися в її продуктах, узгоджувати власну поведінку з

загальноприйнятими моральними нормами і культурними цінностями. Спираючись на дослідження таких науковців, як В. Болгаріна, О. Пошетун, та інших, С. Мельник пропонує структуру загальнокультурної компетентності підлітків представити у вигляді взаємопов'язаних компонентів:

– емоційно-ціннісного: визнання культурних цінностей як власних ціннісних пріоритетів, бажання жити за законами краси, наявність сформованих високоестетичних смаків, наявність потреби в постійному підвищенні свого культурного рівня, вияв прагнення до взаємоповаги між людьми, шанобливого ставлення до об'єктів національної та світової культури, відчуття емоційного задоволення від художніх творів мистецтва;

– когнітивного: знання про роль культури в житті людства, провідні цінності та досягнення національної та світової культур, основні тенденції їх розвитку; знання про національні традиції свого та інших народів, рідну мову, правила культурної поведінки в суспільстві та норми взаємовідносин між людьми, знання про способи засвоєння досягнень культури, шляхи підвищення свого культурного рівня;

– операційно-поведінкового: уміння дотримуватися правил етикету, взаємодіяти з людьми на засадах поваги й толерантності, самостійно освоювати феномени культури;

– особистісного: виявляти комунікабельність, доброзичливість, тактовність, гуманізм, чесність, гідність, відповідальність, толерантність, тактовність [86, с. 5–8].

Формування компетентності «загальнокультурна грамотність» допоможе опанувати досягнення культури, зрозуміти інших людей, їхню індивідуальність, відмінності за національними, культурними, релігійними й іншими ознаками та прийняття цих відмінностей.

Ми бачимо, що загальнокультурна компетентність є досить недослідженою ланкою в педагогіці. Але, незважаючи на це, ми повинні розуміти, що навчання у школі не мислиться без оволодіння загальнокультурною компетентністю. Людина має загальнокультурну

компетентність, якщо вона компетентна у ситуаціях, що виходять за межі її професійної сфери.

Виходячи з цих положень, можна зробити висновок, що завдання освітніх закладів полягає в тому, щоб дати учням потрібні знання в галузі культури, продемонструвати зразки культури в різних сферах, а саме: соціально-економічній, політико-правовій, у сфері науки та релігії, екологічній, естетичній, комунікативній, побутовій та інших сферах, тобто сформувати в нього загальнокультурну компетенцію, адже учень повинен не мати знання, а й бути всебічно розвиненою, вихованою, культурною людиною.

Впровадження роботи щодо формування компетентності «загальнокультурна грамотність» веде до розвитку особистості, яка:

- досконало володітиме сучасною українською мовою, знатиме історію та культуру України та інших народів;
- самостійно критично мислитиме, зуміє побачити труднощі, що виникають у реальному житті, і шукатиме шляхи раціонального їх вирішення, буде чітко усвідомлювати, де і в який спосіб отримані знання можуть бути використані у практичній діяльності, творчо мислитиме;
- вмітиме грамотно працювати з інформацією (встановлювати закономірності, формулювати аргументовані висновки і на їх основі виявляти і вирішувати нові проблеми);
- буде комунікабельною, контактною в групі, умітиме працювати спільно в різноманітних галузях, попереджуватиме конфліктні ситуації або вміло виходитиме з них;
- розвиватиметься засобом самопізнання, самостворення;
- займатиметься розвитком власної моральності, інтелекту, культурного рівня;
- буде патріотом своєї Батьківщини.

Нами було помічено, щоб розвивати «загальнокультурну грамотність», потрібно використовувати елементи дослідницької діяльності, а саме:

- комунікативні: слухати і розуміти інших, виражати себе, знаходити компроміси, взаємодіяти у групі, знаходити консенсус;
- пошукові: знаходити інформацію за каталогами, в Інтернеті тощо;
- інформаційні: структурування інформації, виділення головного, прийом і передача інформації тощо;
- проведення експериментів [85, с. 16].

Вказану компетентність можна формувати на усіх навчальних предметах, що викладаються у Новій українській школі. Зокрема навчальний предмет «Українська мова» має безліч можливостей щодо формування цієї компетентності. Він розвиває вміння використовувати українську мову для духовного й культурного самовиявлення, дотримуватися норм української літературної мови та мовленнєвого етикету. Завдяки урокам української мови здобувачі освіти можуть використовувати досвід взаємодії з творами мистецтва в життєвих ситуаціях тощо. Мова належить до унікальних явищ людського життя і суспільства. Вона є засобом формування особистості, що обслуговує людину і суспільство. Мова є носієм культури народу. Через неї відбувається засвоєння людиною культури свого та інших народів. Разом з мовою сприймаємо пісні, казки, історію, звичаї свого народу, традиції його матеріальної і духовної культури. Через мову поширюємо свою культуру в світі, а через переклади українською мовою художніх і наукових творів з інших мов збагачуємося духовними надбаннями з культур інших народів, стаємо загальнокультурними.

У тлумачному словнику української мови за редакцією А. Івченка, культура – 1) Все, що створено людським суспільством і існує завдяки фізичній і розумовій праці людей, на відміну від явищ природи. 2) Сукупність досягнень суспільства в науці, мистецтві, в організації державного і суспільного життя в кожному історичному епоху. 3) Ступінь досконалості, досягнутий в опануванні тієї чи іншої галузі знання або діяльності [43, с. 202]. Культура тісно пов'язана з культурою мовлення учнів, яка передбачає рівень володіння ними нормами усної і писемної літературної мови, виражальними засобами у різних

обставинах спілкування. Робимо висновок, що оволодіння культурою мовлення є життєвою необхідністю кожного здобувача освіти.

Як визначає Державний стандарт базової середньої освіти [21], культурна компетентність передбачає наявність стійкого інтересу до опанування культурних і мистецьких здобутків України та світу, шанобливого ставлення до культурних традицій українців, представників корінних народів і національних меншин, інших держав і народів; здатність розуміти й цінувати творчі способи вираження та передачі ідей у різних культурах через різні види мистецтва та інші культурні форми; прагнення розвитку і вираження власних ідей, почуттів засобами культури та мистецтва.

Взаємодію компетентності «загальнокультурна грамотність» з іншими компетентностями подано у додатку Л.

Можемо зробити висновок, що ключова компетентність «загальнокультурна грамотність» включає уміння: образно мислити та уявляти, характеризувати основні тенденції розвитку культури в минулому та сьогоденні, використовувати мистецькі артефакти для пізнання минулого, осмислювати твори мистецтва в історичному контексті, порівнювати різні культури, їхні цінності, традиції тощо.

На нашу думку, «загальнокультурна грамотність» виявляє ставлення: поваги до людини, протидію і запобігання проявам дискримінації та нерівного ставлення один до одного; цінування соціального та культурного розмаїття, пояснення його переваг у сучасному суспільстві; свідоме збереження та розвиток власної культури, поваги до культур інших народів; відповідальну поведінку та шанування пам'яток культурної спадщини; відкритість до міжкультурного діалогу.

Отже, ключова компетентність «загальнокультурна грамотність» спрямована на формування в здобувачів освіти знань і розуміння понять «культура», «багатокультурність» («полікультурність»), уявлень про культурне розмаїття України та світу, творення цілісного світогляду. Адже ці уміння і ставлення допомагатимуть компетентним учням опрацьовувати інформацію та

використовувати її для досягнення цілей їхньої діяльності, викличуть інтерес до пізнання традицій і культури, мистецької спадщини нашої держави та інших країн. Також вона сприяє розвитку емпатії, від чого залежить уміння усвідомлювати свої емоції, керувати ними, також розуміти та поважати емоції інших людей, толерантно взаємодіяти з ними.

Висновки до першого розділу

Після впровадження в освіту концепції «Нова українська школа», діяльнісний підхід у навчанні змінено на компетентнісний, який включає в себе знаннєвий, діяльнісний, ціннісний компоненти, що має ряд переваг.

Проаналізувавши науково-педагогічну, методичну літературу, різні види словників, ми виявили, що підходи до визначення понять «компетенція» і «компетентність» не є однозначними і різні науковці мають власне бачення цих понять. Деякі вважає ці категорії тотожними, інші розрізняють їх. На основі здійсненого аналізу різних підходів до пояснення досліджуваних категорій, ми зробили висновки, що компетенція – це коло питань, які стосуються певних предметів і явищ, з якими учень повинен бути обізнаний для продуктивної діяльності на основі знань, умінь і навичок, набутих у процесі навчання. Тобто компетенція – це категорія, яка включає у себе знання і розуміння (теоретичні знання, здібність знати й розуміти); знання як діяти (практичне оперативне застосування знань до конкретних ситуацій); знання як бути (цінності, що є невід’ємною частиною сприймання життя з іншими в соціальному контексті). Компетенція тотожна з колом питань, у яких людина добре обізнана. Цей термін можна використати як синонім до знань, умінь і навичок. Про компетентність можемо сказати, що це володіння здобувачем освіти відповідною компетенцією, яка містить у собі сукупність якостей (знань, умінь, навичок, досвіду, діяльності, мотивації, особисте ставлення до предмета діяльності) та здатність якісно реалізовувати свій потенціал у освітньому процесі. Компетентність розглядається ширше, ніж компетенція, вона є

результатом поєднання компетенцій та кінцевим результатом навчання, мета якого полягає у формуванні й розвитку особистості учня, розкритті його здібностей, талантів. Вона визначає систему взаємовідносин набутих знань, умінь, навичок, здатності продуктивно використовувати їх у життєвому досвіді. Можемо сказати, що компетенція передбачає дію школяра у стандартній ситуації, а компетентність – дію за нестандартною схемою, здатність раціонально діяти у різноманітних ситуаціях, ефективно вирішувати актуальні проблеми у різних сферах життєдіяльності. Компетенція є складовою компетентності, а компетентність, у свою чергу, передбачає володіння певною компетенцією. Компетенція – це якість, що необхідна для виконання будь-якої діяльності, в якій проявляється завжди компетентність, тобто рівень володіння тією чи іншою компетенцією. Варто наголосити, що компетентність і здібності не тотожні. Здібності більшою мірою пов'язані з природженими властивостями, а компетентність можна розвивати за рахунок правильного управління та підтримки зі сторони освітнього процесу.

Аналіз педагогічних і методичних джерел дає нам змогу зробити висновки про те, що необхідність упровадження компетентнісного підходу в освіті зумовлена вимогами життя. Компетентність пов'язана з можливістю використовувати набуті знання та вміння для розв'язання практичних завдань. Ключові й предметні компетентності формуються як під час освітнього процесу, так і в ході соціальної взаємодії, позаурочний час. Обов'язковою умовою їх набуття та реалізації є досвід власної активної, творчої діяльності здобувача освіти. Під час навчання ключові та предметні компетентності набуваються учнями на основі опанування змістом освіти. На сьогоднішній час дидактичне та методичне обґрунтування компетентнісного підходу, механізм його упровадження розроблені недостатньо.

РОЗДІЛ 2

СТАН РОЗРОБЛЕНOSTІ ДОСЛІДЖУВАНОЇ ПРОБЛЕМИ

2.1 Аналіз чинних програм, підручників у контексті дослідження

Навчання української мови учнів 6 класу здійснюється за чинною програмою «Українська мова. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання» (зі змінами, затвердженими наказом МОН України від 07. 06. 2017 № 804) [82].

Концепція Нової української школи [50] впровадила в сучасний освітній процес компетентнісний підхід з поняттями «компетенція», «компетентність», що зумовила розроблення нових програм, підручників, посібників з української мови відповідно вимог сучасного навчання.

Згідно Державного стандарту базової середньої освіти [21], навчальний матеріал програми розподілено за змістовими лініями. Мовна змістова лінія містить перелік питань, обов'язкових для засвоєння теорії мови, що сприятиме формуванню системних знань про мову й на їхній основі життєво важливих умінь. Шкільний курс лексики має свої наукові основи, що містять лінгвістичні, психологічні й методичні чинники, бо лексикологія є наукою не про окремі слова, а про лексичну систему мови в цілому. Слова вивчаються з точки зору їх смислового значення, місця в загальній системі лексики, походження, вживаності, сфери застосування, в процесі спілкування, їх експресивно-стилістичного характеру. Доведено, що лексикологія має свій об'єкт дослідження і володіє своєю системою понять, що пов'язані з граматичними, фонетичними й словотвірними формами і значенням. Це означає, що вивчати лексикологію бажано з іншими науками, розділами про мову для того, щоб здобувачі освіти засвоїли мову як систему знань, усвідомили зв'язки між лексикою і граматиною, орфографією, стилістикою тощо. Лексику вивчають поетапно: пропедевтичний етап, системне вивчення, розгляд лексичних явищ під час вивчення словотвору і граматики, функціонально-стилістичний етап.

Доведено, що таке засвоєння теоретичного матеріалу дає можливість вивчати граматику на лексичній основі, практично показувати взаємозв'язки між розділами шкільного курсу мови, вільно вживати слова в мовленні, залежно від ситуації [58, с. 172].

Чинна програма «Українська мова. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання» (зі змінами, затвердженими наказом МОН України від 07. 06. 2017 № 804) [82] передбачає 9 годин на вивчення таких тем розділу «Лексикологія» у 6 класі: Групи слів за походженням: власне українські й запозичені (іншомовного походження) слова. Тлумачний словник української мови. Словник іншомовних слів. Лексична помилка (тавтологія, калькування, вживання слів у невластивих значеннях тощо) та умовне позначення її (практично). Написання слів, що увійшли в українську мову з інших мов (слова іншомовного походження): букви и, і; правопис знака м'якшення й апострофа; подвоєння букв у загальних і власних назвах іншомовного походження. Активна й пасивна лексика української мови: застарілі слова (архаїзми й історизми), неологізми. Групи слів за вживанням: загальноновживані й стилістично забарвлені слова, діалектні, професійні слова й терміни, просторічні слова. Пароніми (практично).

Шкільна програма з лексикології зосереджує вчителя на отримання очікуваних результатів навчання, що передбачено: знанневим складником (знає та розуміє значення основних термінів розділу, пояснює лексичне значення слова, поділ слів на власне українські й запозичені, розуміє й пояснює причини вилучення з активного вжитку певних слів (історизмів, архаїзмів) та появи неологізмів, пояснює відмінність між словами загальноновживаними та стилістично забарвленими, доцільно їх використовує, обґрунтовує вживання в наукових і художніх текстах застарілих і діалектних слів, пояснює відмінність між термінами та професійними словами, знає правила написання іншомовних слів; діяльнісним складником (розрізняє слова за походженням (власне українські та запозичені), користується словниками: тлумачним та іншомовних слів, записує правильно іншомовні слова, замінює за можливості іншомовне

слово українським відповідником, розрізняє активну й пасивну лексику, розпізнає серед застарілих слів архаїзми та історизми, розрізняє слова загальноновживані та стилістично забарвлені, доречно вживає вивчені пласти лексики у власному мовленні, визначає їхню роль у текстах різних стилів, редагує речення й тексти, у яких допущено лексичні помилки; діяльнісним складником (розрізняє слова за походженням, активну й пасивну лексику, загальноновживані слова й стилістично забарвлені, користується словниками, записує правильно іншомовні слова, замінює, по можливості, іншомовне слово українським відповідником, розпізнає серед застарілих слів архаїзми та історизми, доречно вживає вивчені пласти лексики у власному мовленні, редагує речення й тексти, у яких допущено помилки).

Наступним етапом аналізу є розгляд методичного забезпечення з досліджуваної проблеми: аналіз чинних підручників для 6 класу з погляду реалізації в них матеріалу, спрямованого на формування ключової компетентності «загальнокультурна грамотність». Відповідно переліку підручників, рекомендованих Листом МОН України № 1/9-404 від 09 серпня 2021 року «Про переліки навчальної літератури та навчальних програм, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в освітньому процесі закладів освіти у 2022–2023 навчальному році» використовуються такі підручники: О. Глазова «Українська мова»: підручник для 6 класу; С. Єрмоленко, В. Сичова, М. Жук «Українська мова»: підручник для 6 класу; О. Заболотний, В. Заболотний «Українська мова»: підручник для 6 класу.

«Українська мова для 6 класу» (автор О. Глазова) [22] – це підручник, який підвищить ефективність формування понять з лексикології, бо на початку розділу надаються ключові слова та поняття (зокрема лексичне та граматичне значення слова, власне українські й запозичені слова, архаїзми, історизми, неологізми, діалектні слова, професійні слова й терміни). Візуально засвоїти лексичний матеріал допомагають виділені яскравим фоном правила. Правильно виконати завдання допомагають довідки до вправ. Велику кількість завдань з

розділу урізноманітнюють відповідні яскраві малюнки. На початку підручника розміщено умовні позначення, які допоможуть учням вільно орієнтуватися у пропорованих завданнях з тем. Представлені різні вправи й завдання: підвищеної складності, для виконання вдома, які допоможуть навчитися спілкуватися, матеріал яких потрібно опрацювати за допомогою комп'ютера, для виконання в парах та групах. Значної уваги заслуговують вправа «Я – редактор» та схема з послідовності, зразок усного лексикологічного розбору. Для самоперевірки вивченого матеріалу у кінці розділу є запитання і завдання з теми. У кінці підручника є вправи для повторення та узагальнення вивченого за рік. У «Довідковому бюро» для ознайомлення та осмислення розміщено тлумачний словничок, який потрібен під час вивчення лексикології у 6 класі.

Автори підручника «Українська мова для 6 класу» С. Єрмоленко, В. Сичова, М. Жук [33] орієнтують шестикласників на вироблення навичок логічного мислення, відчуття стилю. Тексти вправ у кожному розділі присвячені українській культурі в її історичному розвитку. Інформація про славетних українців – письменників, науковців, акторів, композиторів, художників, спортсменів розширюють ерудицію учнів. Матеріали рубрик «Добірні зерна мови», «І пензлем, і словом», «Це цікаво!», «Усміхнімося!» допомагають зробити навчання не лише корисним, а й захопливим. Рубрики «Пригадаймо!», «Запам'ятаймо!» допомагають кращому засвоєнню матеріалу. Завдання дають змогу учням працювати в парах, групах. Початок розділу «Лексикологія» представлений теоретичним матеріалом, виділені основні поняття розділу. На початку кожної теми представлений теоретичний матеріал на повторення. Новий матеріал представлений великою кількістю таблиць, схем, правил. У підручнику достатня кількість ребусів, малюнків, тестів, кросвордів, портретів українців. Заслуговує уваги кольорове графічне зображення тлумачного та іншомовних слів словників. Свої знання учні можуть перевірити за допомогою відповідей до кросвордів, ребусів, загадок, головоломок, що є у додатку до підручника вказаних авторів.

Автори О. Заболотний, В. Заболотний пропонують змістовний підручник «Українська мова для 6 класу» [39]. У ньому достатньо завдань підвищеної складності, дослідницького і конкурсного характеру, з розвитку мовлення, для роботи зі словником. Кожен параграф теми розпочинається зі вступної вправи – невеликого дослідження. Далі подаються правила, різноманітні тренувальні вправи, які допомагають закріпити отримані знання, розказують про навколишній світ, стосунки між людьми, історію, культуру, створюють життєві ситуації, розвивають ключову компетентність «загальнокультурну грамотність». Дані вправи поєднуються з конкурсними завданнями, цікавими історіями, усмішками. Різноманітні мовленнєві ситуації та опорні малюнки вдосконалюють правильне мовлення здобувачів освіти. Розміщені ілюстрації позитивно впливають на розвиток мовлення, уяви, критичного мислення, фантазії, вміння висловлювати думки, вдосконалення говоріння. Особливої уваги заслуговують рубрики: «Культура мовлення», «Чому так?», «Поспілкуйтеся» для формування ключових та предметних компетентностей. Автори вдало доповнили завдання підручника словниками: фразеологізмів, наголосів для розвитку лексичної грамотності. Свої знання, вміння та навички, компетентності можна перевірити за допомогою вправ, тестових завдань, веселих вікторин з відповідями.

Проаналізувавши чинні підручники з української мови для учнів 6 класу, можемо зробити висновок, що зміст навчального матеріалу в них сформовано за логічним та психологічним принципами, пов'язаними між собою. У підручниках є емпіричні (містять вправи і правила) і теоретичні (містять теорії, методологічні знання) тексти. За провідним методом викладу матеріалу містять репродуктивні, проблемні, програмовані, комплексні, додаткові тексти. Вказані підручники забезпечують науковість змісту навчального матеріалу з лексикології для 6 класу, доступність викладу, простоту, точність, якість, чіткість у формулюванні визначень правил. Вони написані доступною і точною мовою, мають чітко розподілений навчальний матеріал за розділами і

параграфами, містять яскраві ілюстрації, схеми, малюнки, виділення шрифтом важливого матеріалу, присутнє естетичне художнє оформлення.

У структурі підручників є основні, пояснювальні та додаткові тексти. Присутні позатекстові компоненти, зокрема запитання і завдання, інструктивні матеріали (пам'ятки, зразки виконання вправ), достатня кількість таблиць, написи-пояснення до ілюстративного матеріалу (фотографії, малюнки, плани та ін.). Апарат орієнтування, а саме, вступ, зміст, бібліографія краще допомагають учням орієнтуватися на сторінках підручників.

Автори вказаних підручників дотримуються принципів: 1) підручник повідомляє нові знання, розвиває мислення, уяву, фантазію; 2) допомагає розвивати уміння, навички, компетенції, компетентності, сприяє самовдосконаленню; 3) відповідає віковим особливостям учнів, є зрозумілим; 4) відповідає сучасним методологічним вимогам; 5) сприяє знаннєвій, діяльнісній, ціннісній складовим; 6) формує предметні і ключові компетентності.

Але у зв'язку з тим, що підручники створені і надруковані у 2014 році, вони не зовсім відповідають усім вимогам Нової української школи. Зокрема, у підручнику О. Заболотного, В. Заболотного взагалі не має тлумачного та іншомовних слів словників, роботи з ними. Програмою для загальноосвітніх навчальних закладів «Українська мова 5–9 класи» [82], яка відображає засадничі ідеї Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, ідеї концепції «Нова українська школа», введені для вивчення нові теми, яких не було раніше: 1) Лексична помилка (тавтологія, калькування, вживання слів у невласливих значеннях тощо) та умовне позначення її (практично); 2) Написання слів, що увійшли в українську мову з інших мов (слова іншомовного походження): букви и, і; правопис знака м'якшення й апострофа; подвоєння букв у загальних і власних назвах іншомовного походження; 3) Пароніми (практично); 4) Лексична варіативність.

2.2 Рівень сформованості ключової компетентності

«загальнокультурна грамотність» в учнів під час вивчення лексикології

Для виявлення рівня сформованості ключової компетентності «загальнокультурна грамотність» в учнів під час вивчення лексикології проведено анкетування вчителів, аналіз уроків, бесіди, спостереження за освітнім процесом, діагностувальні контрольні роботи серед учнів 6 класів на базі Комунального закладу освіти «Середня загальноосвітня школа №1» Дніпровської міської ради.

Для визначення стану володіння вчителями-філологами теоретичними знаннями й практичними вміннями щодо формування ключової компетентності «загальнокультурна грамотність» під час вивчення лексикології у 6 класі для того, щоб з'ясувати, які методи, прийоми, форми вони використовують під час освітнього процесу, було запропоновано анкету (Додаток А).

Анкетування передбачає такі завдання:

- 1) проаналізувати, як реалізується компетентнісний підхід для формування ключової компетентності «загальнокультурна грамотність» під час вивчення лексикології у 6 класі;
- 2) визначити рівень актуалізації означеної проблеми в закладі загальної середньої освіти;
- 3) з'ясувати розуміння вчителями української мови поняття «загальнокультурна грамотність»;
- 4) визначити рівень володіння вчителями професійними теоретичними й практичними навичками під час уроків лексикології.

В анкетуванні взяли участь 6 педагогів Комунального закладу освіти «Середня загальноосвітня школа №1» Дніпровської міської ради. Було з'ясовано, як розуміють вчителі поняття «загальнокультурна грамотність», які методи, прийоми, технології застосовують для формування «загальнокультурної грамотності» в учнів 6 класу під час вивчення лексикології, як засвоюють відповідні теми здобувачі освіти.

Аналіз відповідей респодентів показує, що більшість учителів (52%) володіють поняттям «загальнокультурна грамотність». Найпоширенішим методом з формування цього поняття обирають метод вправ (38%), метод бесіди (14%), робота з підручником (18%), метод усного викладу вчителем (10%), метод спостереження й аналізу мовних явищ (10%), інтерактивні методи (6%), метод проєктів(4%). Частина вчителів наголосила, що саме підручник є основою для організації роботи на уроці, сприяє формуванню «загальнокультурної грамотності».

Під час анкетування, бесід з'ясовано труднощі, які виникають в учнів у процесі вивчення лексикології: не завжди розрізняють історизми й архаїзми, власне українські й запозичені (іншомовного походження) слова, роблять лексичні помилки, орфографічні у словах іншомовного походження, частково розуміють діалектні слова, зокрема у художніх творах, розрізняють пароніми, використовують просторічні слова у власному мовленні,

На основі анкетування зробили висновок, що вчителі-філологи розуміють важливість проблеми формування ключової компетентності «загальнокультурна грамотність» у процесі навчання лексикології, певну невідповідність між теоретичною і практичною частинами на уроці. Недосконалі, поверхові уявлення щодо компетентнісного підходу, понять «компетенція», «компетентність», не систематичне використання інтерактивних технологій, інноваційних методів роботи значно знижують особистісно орієнтований вплив учителя на формування «загальнокультурної грамотності» здобувачів освіти.

Робимо висновок, що є потреба в теоретико-методичній підготовці вчителів української мови, застосування ними методів, прийомів, що ефективно впливатимуть на формування загальнокультурної грамотності в учнів 6 класу.

Для виявлення рівня сформованості ключової компетентності учнів зазначених класів у процесі навчання лексикології ми запропонували педагогам української мови заповнити таблицю, у якій літерами необхідно було визначити рівень сформованості умінь учнів: А – сформовані; Б – частково сформовані;

В – не сформовані. Заповнюючи запропоновану таблицю, філологи враховували спостереження за учнями, аналіз їхніх діагностичних, перевірних робіт.

Отримані дані представлено на рис.1., де показано рівні сформованості «загальнокультурної грамотності» учнів 6 класів під час вивчення лексикології. Відповіді вчителів засвідчують, що ключова компетентність «загальнокультурна грамотність» сформовано частково (більшість – 54%), не сформована (29% учнів), сформована лише у 17% учнів 6 класів.

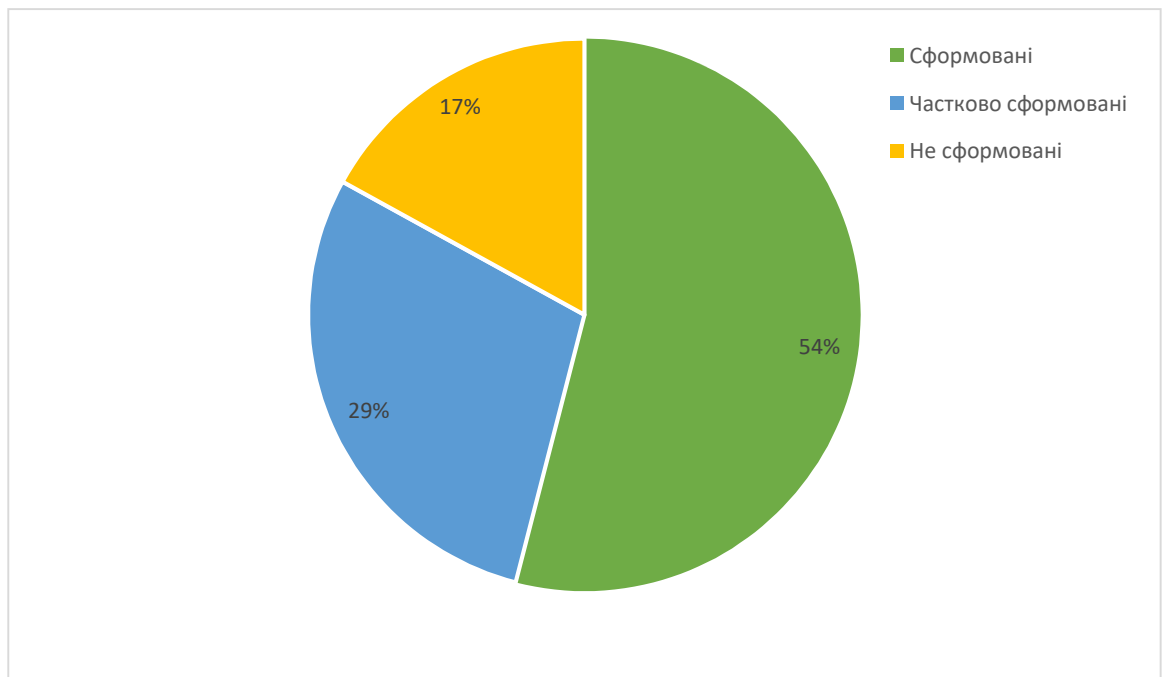

Рис. 1. Рівні сформованості ключової компетентності «загальнокультурна грамотність» учнів 6 класів у процесі вивчення лексикології

Серед учнів 6 класів було проведено діагностування, яке передбачало виконання моніторингової роботи [Додаток В], спостереження за освітнім процесом. Аналіз результатів показує, що крім позитивних якостей, які впливають на формування «загальнокультурної грамотності» є помилки, що доводять недостатню роботу з вказаної проблеми. Здебільшого учні не можуть визначити власне українські й запозичені (іншомовного походження) слова, діалектні, професійні, просторічні слова, терміни, пароніми. У їхньому мовленні присутні лексичні помилки, зокрема тавтологія, калькування, плеоназм, багатослів'я, вживання суржика; трапляються орфографічні помилки

в словах іншомовного походження, а саме, на правопис букв и, і, знака м'якшення, апострофа, подвоєння букв у загальних і власних назвах іншомовного походження.

Опитування та бесіди зі здобувачами освіти 6 класів засвідчили середній рівень навчальних досягнень. Вони частково розуміють поняття активної й пасивної лексики, групи слів за вживанням та походженням, не завжди пишуть правильно слова, що увійшли в українську мову з інших мов. Вважаємо, що посилення роботи з цього питання сприятиме покращенню «загальнокультурної грамотності» учнів.

Робимо висновок, що у процесі формування ключової компетентності «загальнокультурна грамотність» мають переважати різні форми, прийоми, методи навчання, що підвищують компетентнісний підхід до навчання. Потрібно частіше використовувати інноваційні методи навчання, залучати учнів до пошуку інформації в мережі Інтернет, підручниках, наукових виданнях, давати можливість здобувачам освіти готувати повідомлення, аналізувати, обґрунтовувати, дискутувати, працювати в парах, групах, виконувати проекти, вправи на лексичну варіативність. На уроках української мови доцільно створювати моделювання різних мовних ситуацій, використовувати ігрові форми навчання, які сприймаються учнями з великим задоволенням, проводити словникову роботу, яка сприяє розвитку культури й мовлення, впливає на доречне вживання слів у мовленні.

Показники рівнів сформованості «загальнокультурної грамотності» учнів 6 класів під час навчання лексикології подано в таблиці 1.

Класи	Кількість учнів	Високий рівень (%)		Достатній рівень (%)		Середній рівень (%)		Низький рівень (%)	
		Кількість	Відсоток	Кількість	Відсоток	Кількість	Відсоток	Кількість	Відсоток
6-Б	28	4	14,3	14	50,0	6	21,4	4	14,3
6-В	28	2	7,1	12	42,9	10	35,7	4	14,3
Всього	56	6	10,7	26	46,4	16	28,6	8	14,3

Таблиця 1. Рівні сформованості «загальнокультурної грамотності» учнів 6 класів під час навчання лексикології

Результати сформованості «загальнокультурної грамотності» учнів 6 класів під час навчання лексикології подано на рис.2.

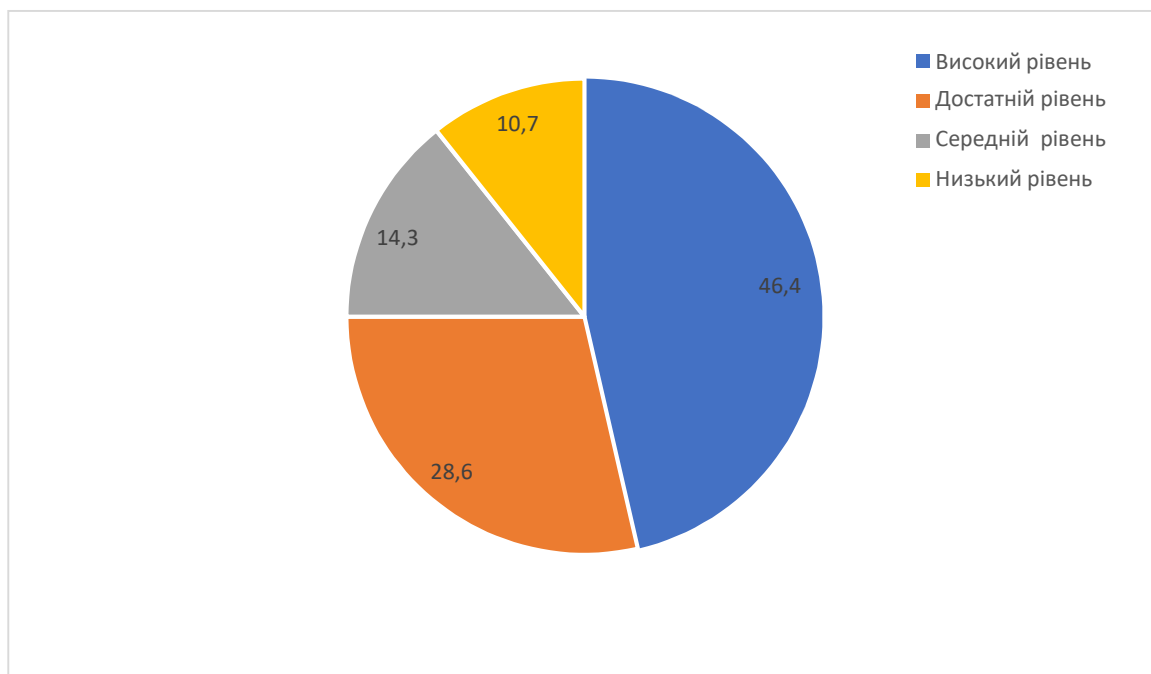

Рис.2. Рівні сформованості «загальнокультурної грамотності» учнів 6 класів під час навчання лексикології

Отже, на основі результатів діагностичної роботи, можна зробити висновок, що рівень сформованості ключової компетентності «загальнокультурна грамотність» в учнів 6 класів є недостатнім через нестачу систематичної роботи вчителів-філологів. З урахуванням цього виникла потреба у створенні ефективної методики формування з цього питання під час вивчення лексикології в учнів 6 класів.

Також недостатній рівень володіння вчителями знаннями про ключову компетентність «загальнокультурна грамотність» дає підстави підтвердити актуальність проведення нашого дослідження.

Робимо узагальнення, що вчителі-словесники не систематично застосовують нові підходи до викладання української мови, враховують особливості компетентнісного підходу до навчання, рідко створюють проблемні ситуації. Внаслідок цього бачимо недостатню підготовку здобувачів освіти.

Висновки до другого розділу

У чинній програмі з української мови для 5–9 класів визначено зміст лінгвістичного матеріалу відповідно до розділів курсу лексикології для учнів 6 класу.

З аналізу підручників бачимо, що більша частина завдань і вправ формують предметні і ключові компетентності. Учні повторюють теоретичний матеріал з лексикології, закріплюють його під час виконання різноманітних завдань і вправ, що вдосконалюють власну лексику. Однак проблема формування ключових компетентностей у підручниках потребує глибшого вивчення.

Результати анкетування педагогів доводять, що філологи розуміють значення формування «загальнокультурної грамотності» у процесі навчання лексикології, однак є певна невідповідність між теоретико-методичними знаннями й практикою. Тому потрібно впровадити методику, яка передбачає використання ефективних форм, методів, прийомів засвоєння нових знань, формування вмінь, навичок організації пізнавальної діяльності, що сприятиме систематичній роботі з формування ключової компетентності «загальнокультурна грамотність».

Анкетування учнів 6 класів зазначило середній рівень навчальних досягнень з лексикології. Вони частково обізнані з поняттям «лексична

помилка», вміють розрізняти її види, уникати у власному мовленні, вправах, знаходити їх у чужих висловлюваннях. Через незнання правил допускають безліч помилок у написанні слів іншомовного походження. Також недостатньо читають художню літературу, яка збагачує мовлення людини.

Узагальнені результати діагностувальної роботи учнів підтвердили необхідність створення і впровадження методики формування в учнів 6 класів компетенції «загальнокультурна грамотність» в процесі вивчення лексикології.

Робимо висновок, що для формування загальнокультурної грамотності в учнів 6 класів закладів середньої освіти необхідна методика, система вправ і завдань, яка сприятиме удосконаленню й закріпленню мовних, мовленнєво-комунікативних умінь і навичок для підготовки здобувачів освіти щодо виявлення ними високого рівня мовленнєвої культури, власного правильного, розвиненого мовлення. Адже формування компетентного мовця із сформованою компетентністю «загальнокультурна грамотність», всебічно розвиненої особистості не можливе без оволодіння лексичним матеріалом.

РОЗДІЛ 3

УПРОВАДЖЕННЯ АВТОРСЬКОЇ МЕТОДИКИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЇ У 6 КЛАСІ

3.1 Методика формування «загальнокультурної грамотності» учнів 6 класу під час освітнього процесу

Навчання української мови у Комунальному закладі освіти «Середня загальноосвітня школа № 1» Дніпровської міської ради здійснюється за підручником О. Заболотного, В. Заболотного «Українська мова для 6 класу» [39]. На жаль, у ньому немає теоретичного матеріалу і відповідних вправ до тем чинної програми навчання з української мови у 2022-2023 навчальному році, а саме: 1) Глумачний словник української мови; 2) Словник іншомовних слів; 3) Лексична помилка (тавтологія, калькування, вживання слів у невласливих значеннях тощо); 4) Написання слів, що увійшли в українську мову з інших мов (слова іншомовного походження): букви и, і; правопис знака м'якшення й апострофа; подвоєння букв у загальних і власних назвах іншомовного походження; недостатньо вправ для засвоєння неологізмів, паронімів. Тому для формування ключової компетентності «загальнокультурна грамотність» учнів у процесі вивчення лексикології пропонуємо використати систему вправ.

Вправи до теми «Групи слів за походженням»

Вправа 1. Лексична п'ятихвилинка

Доберіть до слів іншомовного походження українські відповідники, скориставшись довідкою.

Аеропорт, аргумент, бібліотека, біографія, епоха, журнал, ін'єкція, куліси, менеджмент, премія, процент, фонтан.

Довідка: відсоток, водограй, лаштунки, нагорода, укол, життєпис, книгозбірня, доба, часопис, летовище, доказ, управління.

Вправа 2. Гра «Ланцюжок»

Назвіть по черзі слова іншомовного походження так, щоб наступне слово починалось останнім звуком попереднього слова.

Адвокат – таксі – ікебана – адреса – адресат – театр – радіо – опал – лабіринт – телефон – нотаріус – спорт – таксофон – ноти.

Вправа 3. Вибірковий диктант

Випишіть власне українські слова: *гарний, літак, людина, мрія, водій, біганина, мати, повидло, батько, земля, середа, дім, футбол, спорт, костюм, багаття, абітурієнт, абонент, віадук.*

Вправа 4. «Фантазер»

Складіть у групах (за варіантами) мінівір або оповідання, або казку про голкіпера (воротаря), використовуючи з-поміж наведених: І група – слова іншомовного походження, II група українські відповідники слів іншомовного походження.

Абсолютний – цілковитий, повний азарт – запал, дискомфорт – незручність, ігнорувати – нехтувати, конкурент – суперник, контракт – договір, корективи – поправки, метод – спосіб, мобільність – рухомість, моментальний – миттєвий, полеміка – суперечка, потенційний – можливий, протектор – заступник.

Вправа 5. Гра «Редактор»

Знайдіть помилки у сполученнях слів.

Ювілейні міроприємства, розв'язувати приклади, перекладати англійською, вільна вакансія.

Вправа 6. «Дослідження»

Зі статті в газеті чи журналі випишіть по три приклади:

- 1) власне українських;
- 2) слів іншомовного походження, які стали загальноживаними;
- 3) слів іншомовного походження, які не набули значного поширення.

Вправи до теми «Написання слів іншомовного походження»

Вправа 7. «Орфографічна розминка»

Запишіть слова, виправивши, де потрібно, помилки.

Брошура, спагетті, пьеса, гриль, піца, ванна, сюрреалізм, віла, гирлянда, трікотаж, кур'єр, компютер, імя.

Вправа 8. «Одним словом»

Заміни кожний вислів словом іншомовного походження.

1. *Найменші птахи на землі* – _____.
2. *Дитячий лікар* – _____.
3. *Композиція із квітів* – _____.
4. *Грошова одиниця США* – _____.

Вправа 9. «Обери літеру»

Запишіть слова у два стовпчики: у перший – з літерою *и*, у другий – *і*.

Лодж...я, нарц...с, невр...т, оаз...с, інж...р, Ват...ан, Мадр...д, ш...фр, ід...лія, окс...д, в...заві, ауд...єнція.

Вправа 10. «Обери відповідь»

Спишіть речення, вибравши у дужках потрібне. З'ясуйте значення обраних слів за словником іншомовних слів.

1. (Дискримінація, дискваліфікація) за порушення правил дорожнього руху.
2. (Ефектний, ефективний) засіб для миття посуду.
3. Сьогодні відбулося змагання з бігу на коротку (дистанцію, інстанцію).
4. Потрібно дотримуватися правил безпеки на (екскаваторі, ескалаторі), коли їдеш у метро.
5. Сергій не отримав мого листа, бо я не зазначила на конверті його (адресу, адрес).

Вправа 11. Вікторина «Назви одним іншомовним словом»

1. *Водій таксі* –
2. *Японський національний верхній одяг* –
3. *Розповідь про життєвий шлях людини* –
4. *Шрифтове виділення в тексті нахилом літер* –
5. *Легка, прозора тканина* –
6. *Чоловіче вечірнє вбрання* –
7. *Посередник, що здійснює діяльність на ринку нерухомості* –

8. Вудка, якою ловлять рибу – 9. Хвойне дерево, яке має пірамідальну форму 10. Учасник змагань, який іде попереду –

Вправа 12. Вибірковий диктант

Записати слова з апострофом.

Каньйон, комп'ютер, мільярд, ін'єкція, кар'єра, бюро, кювет, ательє, курйоз, миш'як, рюкзак, конференсьє, бюджет, інтерв'ю, прем'єр, ад'ютант.

Вправа 13. «Відремонтуйте слова!»

Вставте, якщо потрібно, в слова пропущені літери або апостроф.

Монпанс...є, бар...єр, рель...єф, миш...як, порт...єра, П...єр, ал...янс, п...юре, мані...юр, інтер...єр, фл...юс, май...онез, й...орж, Й...осип, й...огурт, й...од, прем...єра.

Вправа 14. Гра «Мовне лото»

Установіть відповідність між правилом та прикладами.

- 1 знак м'якшення уживається в усіх словах
- 2 знак м'якшення НЕ уживається в усіх словах
- 3 апостроф ставимо у всіх словах
- 4 апостроф НЕ ставимо у всіх словах

- А** комп...ютер, п...едестал, інтерв...ю, кар...єра
Б прем...єр, ін...єкція, кур...йоз, серй...озний
В ад...ю, ател...є, міл...ярд, Кордил...єри
Г бул...йон, іл...юзія, мад...яр, н...юанс

Вправа 15. Гра «Урок географії»

Дібрати приклади іншомовних слів з орфограмами «апостроф» та «знак м'якшення», які зустрічаються на уроках географії.

Вправа 16. Гра «Одним словом»

Доберіть іншомовні слова до визначень, з'ясуйте, що в них спільного.

Картина, барельєф, що кріпиться до стіни –

Папська грамота –

Цінний сорт кави з дрібними зернами –

Велика довгаста посудина для миття і купання –

Англійська бронзова монета –

Вихователька –

Розкішна дача за містом або будинок-особняк, звичайно із садом навколо –

Вага товару без тари і упаковки –

Вага товару разом з упаковкою –

Тисяча кілограмів –

Вправи до теми «Активна й пасивна лексика»

Вправа 17. Гра «Чарівні долоньки»

Плесніть у долоні, коли почуєте застарілі слова: *уста, рече, грядущий, сад, ходити, хліб, ви, чоло, перст, два, квадрат, ячати, червлений,*

Вправа 18. Гра «Добери пару»

Установіть відповідність між архаїзмами та їхнім сучасним звучанням.

Архаїзми	Сучасні слова
1 рамена	А щоки
2 глаголити	Б поет
3 рибар	В гарний
4 чадо	Г плечі
5 ланіти	Г дитя
6 уповати	Д сподіватися
7 красний	Е рибалка
8 піїт	Є говорити

Вправа 19. Гра «Мовне лото»

Установіть відповідність між архаїзмами та їхнім сучасним звучанням.

Архаїзми
1 отрок
2 цирульник
3 красило
4 комонний
5 толмач
6 ректи
7 кольдкрем
8 дружина
9 баталія

Сучасні слова
А мазь
Б перекладач
В бій
Г говорити
Ґ барвник
Д військо
Е підліток
Є перукар
Ж кінний

Вправа 20. Розподільний диктант

Випишіть в один стовпчик застарілі слова, у другий – запозичені.

Зріти, екран, кріпак, гетри, лакей, глобус, драгоман, орфографія, дзигарі, реферат.

Вправа 21. Гра «Мовознавець»

Відгадайте слова за їхнім лексичним значенням, скориставшись довідкою.

1. Програма, функцією якої є імітація дій людини.
2. Обмеження прав людини в Інтернеті для покарання за дії.
3. «Інформаційне сміття»
4. Тип довготривалої комп'ютерної пам'яті.
5. Спланована масова акція.
6. Автопортрет, зроблений за допомогою мобільного телефона.
7. Неправдиве повідомлення.

Довідка: фейк, бан, флешмоб, селфі, бот, спам, флеш.

Вправа 22. «Письменник»

Уявіть себе письменником історичного жанру. Створіть історичний сюжет (розповідь чи опис), використовуючи слова: *кольчуга, чоло, брама, фіал, орда, воліти, глас, печеніги, дружина, перст, пергамент.*

Вправа 23. Розподільний диктант.

Розподіліть слова у три стовпчики: архаїзми, історизми, неологізми.

Мушкет, онлайн, шопінг, смартфон, жупан, акаунт, блог, гендерний, волость, град (місто), перст, ланіти, їство, вїт, дворянин, поміщик, кольчуга.

Вправа 24. «Спостережливий лінгвіст»

Запишіть п'ять неологізмів, які з'явилися у нашій мові останнім часом. З якою сферою пов'язана ця лексика? Складіть з ними речення.

Вправа 25. Гра «Сучасне мовлення»

Прочитайте речення. Поясніть значення архаїзмів за контекстом.

Мій дідусь – справжній рибар. Я побачила у Марійки на устах усмішку. Мати рече, що потрібно допомагати бабусі по господарству. Цікаво, як я проведу грядуще літо? Шкода, що так швидко закінчилися зимові вакації. У театрі потрібно аплодувати лицедіям. Бабуся подарувала мені свої дзитарі.

Вправа 26. Гра «Мовознавець»

Визначте слова за їх лексичним значенням.

1. *Залякування, цькування.*
2. *Активний користувач Вікіпедії.*
3. *Вид фотографії, зроблений за допомогою мобільного телефону.*
4. *Неправдиве повідомлення з метою поширення брехні.*

Вправа 27. «Інтернет»

З допомогою Інтернету визначте слова.

1. *Той, хто займається ремеслом, ручною роботою.*
2. *Найбільш відомий учасник заходу.*
3. *Онлайн-щоденник вчителя.*
4. *Мова смайликів.*

5. Фахівець, який опанувавши кваліфікації психолога, програміста, детектива, викриває кіберзлочини.
6. Людина, яка втілює різні творчі ідеї в реальність.
7. Інтернет-шахрайство, мета якого – виманювати в користувачів мережі персональних даних.
8. Повідомлення, надіслане особою через мобільний засіб зв'язку в соціальну мережу про місце її перебування.
(Хендмейкер, хедлайнер, блог, емодзі, кіберпрофайлер, мейкер, фішинг, чекін).

Вправи до теми «Групи слів за вживанням»

Вправа 28. Мовне спостереження

Знайдіть у реченнях діалектні слова, поясніть їх значення.

На сніданок я зварила бараболю. На клумбі ростуть файні квіти. Сергій – проворний легінь. Олексій допоміг бабусі Марії принести з базару повну тайстру товару. Газдиня взяла мене за руку і повела до хати. Не можна на городі розпалювати ватру. Я люблю пиріжки з ріпою. У мого батька є гарна крисаня. Соломія купила нову пательню.

Вправа 29. «Слідство ведуть знавці»

Загальноживані та діалектні слова запишіть у два стовпчики: *легіт, вітер, туск, вода, гуторити, читати, бузько, собака, когут, бартка, трембіта, квіти, телефон, море, ногавиці, вуйко, бушля, книга, зошит.*

Вправа 30. Гра «Добери пару»

До кожного діалектного слова добери з довідки відповідну пару.

Гурок, ватра, газда, конопляник, мольфар, борзо, коц, бричка, порекло, шарньовка, фая, туфля, когут, фая.

Довідка: яструб, вогнище, швидко, прізвисько, чаклун, візок, горобець, господар, огірок, парасолька, буря, ковдра, півень,

Вправа 31. «Уважний читач»

Серед поданих слів знайти просторічні слова: *автобус, сюди, тут, сюдою, потім, тут, охтобус, інтелегент, витріщатися, телепень, трамвай, калідор, мебля, уполі, інтелігент, трамвай, слідуочий, лабораторія, секлетар, комп'ютер, автомобіль, врубитися, дерево.*

Вправа 32. «Екскурсовод»

Поясніть значення діалектних слів: *біти (чоботи), квасець (щавель), веселики (журавлі), ясниця (веселка), пшінка (кукурудза), вагани (ночви), пакіл (кілок), банити (мити), лісавиця (драбина), ореля (гойдалка).*

Вправа 33. Гра «Овація»

Якщо почуєте діалектне слово, плескайте в долоні.

Жалива, життя, гречний, гудзик, петельня, взуття, обувка, базар, базарь, мольфар, читання, зима.

Вправа 34. «Народ скаже, як зав'яже»

Спишіть прислів'я. Підкресліть у них діалектні слова, поясніть їх значення.

Файний, як лялька з болота. У майстра повна тайстра. Як повна скриня, то й ми газдині. Чужими руками добре ватри брати.

Вправа 35. «Вгадай професію»

Визначіть до якої професії належать професійні слова.

1. *Калькулятор, школа, крейда.*
2. *Оформлення, фурнітура, дизайн.*
3. *Діагноз, аналізи, антисептик.*
4. *Програма, плата, комп'ютер.*
5. *Кредит, депозит, валюта.*

6. *Струм, напруга, електрика.*

7. *Каса, термінал, здача.*

Вправа 36. Гра «Професія»

Дібрати професіоналізми (терміни):

- *Математичні (радіус, корінь квадратний, синус, ділення, множник, частка, чисельник, доданок, віднімання, коло, дільник, сума, ділене);*
- *Технічні (акумулятор, шихта, домна);*
- *Лінгвістичні (іменник, морфема, суфікс, фонетика, текст, морфологія, підмет);*
- *Фізичні (електрон, атом, вольт, квант, молекула, ом);*
- *Фінансово-економічні (сальдо, акції, ринок, кредит, дотація, прибуток, баланс).*

Вправа 37. Складання твору-роздуму про одну із професій своїх рідних із використанням професіоналізмів, слів різних лексичних груп

Орієнтовний план:

1. *Про яку професію моїх рідних я хочу розповісти?*
2. *Що я знаю про цю професію?*
3. *Які є переваги, недоліки цієї професії?*
4. *Які якості потрібні людині цієї професії?*
5. *Чи хотів би / хотіла б я продовжити справу батьків, рідних?*

Вправа 38. «Літературні відповідники»

Доберіть літературні відповідники до просторічних слів.

Пика –

Туп –

Слідуючий –

Чимчикувати –

Врубитися –

Достобіса –

Рюмсати –

Розтринькати –

Реготати –

Мізкувати –

(Обличчя, чоловік, наступний, йти, зрозуміти, багато, плакати, витратити, сміятися, думати).

Вправа 39. «Лексичні групи»

Розподіліть подані слова за лексичними групами.

Загальноживані слова	Терміни, професійні слова	Діалектизми	Просторічні слова	Архаїзми, історизми

Плахта, когут, незаможник, спрощення, присудок, флешка, одіяло, юзер, вечір, хобі, вікно, мешти, газда, хейтер, читати, фрик, миш'як, відпочинок, термометр, плавати, боярин, тролінг, хліб, теорема, камбуз, бадьорий, стрибати, оперета, комп, тачка, спам, крумплі, вуйко.

Вправа 40. «Дослідження паронімів»

Спишіть речення. Знайдіть у них пароніми, поясніть їх значення. За потреби зверніться до словника паронімів.

Скорий поспіх – людям посміх (Народна творчість). Прийомний син барона був баран (Л. Костенко). Страшніш від огненних геєн голодна хіть зажерливих гієн (Б. Олійник).

Вправа 41. «Фантазія»

Складіть речення з паронімами: *дрібнити – дрібніти – дрібнішати.*

Вправа 42. Розподільний диктант

Записати окремо пари слів антонімів, синонімів.

Високо – низько, гарячий – холодний, ліс – бір, тихий – спокійний, багатий – бідний, успіх – невдача, корисний – шкідливий, абетка – алфавіт, багатий – заможний, багато – чимало, багато – мало.

Вправа 43 «Уважний учень»

Знайдіть помилки у поданих реченнях.

Адресант не отримав посилку, бо адресат не вказав номер квартири, де той мешкав. Яскравий виступ дельфінів справив на мене сильний афект. Я відвідую музикальну школу. Олена на вихідних відвідала драматизований театр. Варвара подарувала мені деревинну ложку. Бабуся заснула, потрібно виключити телевізор. Надія збирається на виставу ляльок-мотанок.

Вправа 44. Коментоване письмо

Прокоментуйте, які з поданих слів антонімічні пароніми, які – синонімічні.

Адресант – адресат, каламутити – баламутити, пусто – густо, експорт – імпорт, барабанити – тарабанити, скрипіти – рипіти, радіти – ридати, жах – страх, солоний – солодкий, тяжкий – важкий.

Вправа 45. Гра «Мовне лото»

Установіть відповідність між словом та його лексичним значенням.

Слово	Лексичне значення
1 пам'ятка	А заснований на дружбі
2 рідкісний	Б зберігається на згадку
3 дружній	В трапляється нечасто
4 рідкий	Г допомагати комусь дійти куди-небудь
5 дружний	Г перебуває в стані рідини
6 приводити	Д доводити до якихось наслідків
7 призводити	Е споруда в пам'ять чи на честь кого-небудь
8 пам'ятник	Є зв'язаний дружбою

Вправа 46. Коментоване письмо

Прокоментуйте, які з поданих слів антонімічні пароніми, які – синонімічні.

Адресант – адресат, каламутити – баламутити, пусто – густо, експорт – імпорт, барабанити – тарабанити, скрипіти – рипіти, радіти – ридати, жах – страх, солоний – солодкий, тяжкий – важкий.

Вправа 47. Мовленнєва гра «Так чи ні?»

Уява – здатність уявляти.

Уявлення – знання, розуміння чогось.

Фабрикант – завершений продукт виробництва, придатний для споживання.

Фабрикат – власник фабрики.

Фантастика – властивість фантастичного.

Фантастичність – образи, створені уявою, що не відповідають дійсності.

Місто – великий населений пункт.

Місце – простір земної поверхні, окреме сидіння у залі тощо.

Вправа 48. «Вдалих вибір»

Спишіть речення, добираючи з дужок потрібне слово.

Олексій, мабуть, так вчинив з (корисливих, корисних) міркувань. У клас забігла весела (кампанія, компанія) друзів. Між батьками та дітьми мають бути

дружні (відносини, стосунки). Помідор – це дуже (корисливий, корисний) овоч. Оксана опинилася в складному матеріальному (стані, становищі). Перевести незнайому бабусю через дорогу – це дуже (людяний, людний) вчинок. Марії Петрівні потрібно надати директору школи інформацію про (континент, контингент) учнів класу.

Вправа 49. «Редагування речень»

Відредагуйте речення.

– Маринко, подзвони мені, будь ласка, завтра. Вже зійшла луна. Моя молодша сестричка починає засипати. В Україні національна грошова одиниця – гривна.

Вправа 50. Тестування

1. Слово «запитання» поєднується з усіма словами, окрім

А) цікаве

Б) ставити

В) порушувати

Г) риторичне

2. Слово «мимохіть» є синонімом до всіх слів, окрім

А) підсвідомо

Б) проходячи

В) знехотя

Г) ненароком

Вправа 51. Гра «Лото»

Установіть відповідність між назвою лексичної групи та прикладами слів, що належать до неї.

1 терміни
2 просторічні слова
3 синоніми
4 діалектизми
5 неологізми
6 антоніми
7 архаїзми
8 професіоналізми
9 історизми

А віче, чоло, правиця
Б йти, плентатися, шкандибати
В смерека, кептарик, когут
Г молоток, дрель, лещата
Ґ драйвер, сноуборд, героскутер
Д князь, наймичка, кріпак
Е бактерії, віруси. Мікроби
Є холодний – гарячий, день – ніч, зима – літо
Є полотенце, здрасте, кажеється

Вправа 52. Діалектні слова в гуцульських казках, легендах, оповіданнях

Прослухайте гуцульську казку. Коли почуєте діалектне слово, плескайте у долоні.

Вправи до теми «Лексична помилка»

Вправа 53. «Редактор»

Відредагуйте речення.

Я сьогодні здав екзамен з математики. На протязі року я добре тренувався, тому і здобув перемогу. Секретар зборів ознайомив нас з повісткою дня. Марина приймає участь у конкурсі «Кенгуру». Матір для мене найдорожча за всіх людина. Влітку день довше, ніж узимку. Зараз сім годин ранку. У шість годин я піду на тренування. Літні канікули тривають три місяця.

Вправа 54. Гра «Мовний вибір»

У поданих словах, сполученнях слів знайдіть лексичні помилки.

Об'ява, оголошення, листуватися, дякую Вас, переписуватися, дякую Вам, пробачте мене, скільки годин, телефонував до нього, пробачте мені, котра година, імунітет, захисний імунітет, пам'ятний сувенір, моя думка, моя власна думка.

Вправа 55. Гра «Злови помилку!»

Піцца, хоббі, шоссе, тонна, голландський, інновація, массаж, басейн, марокканський, імміграція, спагетті, конфетті, асорті, колекція, Геннадій.

Вправа 56. «Правильне мовлення»

Відредагуйте речення.

На протязі навчального року Марина добре навчалася і отримала похвальний лист. Я привезла з моря пам'ятний сувенір. Класний керівник нашого класу турбується про нас. Я написала листа Ользі і привітала її з наступаючими святами. Щоб у хаті не було холодно, потрібно закрити вхідні двері.

Вправа 57. Гра «Зроби вибір!»

(Заплющити, закрити) очі; (відкрити, відчинити) квартиру; іронічна (посмішка, усмішка); (виключити, вимкнути) телевізор; (наступне, слідуюче) питання; Петро мав горду (вдачу, удачу).

Вправа 58. «Вдосконалення мовлення»

Відредагуйте текст.

Я рахую, що усім варто слідити за своєю фігурою, зацікавитися спортом або робити зарядку по утрам. Якщо людина дотримується здорового методу життя, то в неї буде кріпке здоров'я, хороше настроєніє. В дальнійшем вона обов'язательно буде успішною. Давайте дбати про своє щасливе будуще!

Вправа 59. «Лексична помилка»

Виправте лексичні помилки у реченнях.

Урок розпочинається у вісім тридцять. Зустрінемося на зупинці без десяти одинадцять. Уже три години! Я спускаюся вниз по канаті. Продавець квіти красиво завернула у папір. До каси велика очередь. Пробач мене, я так більше не буду! Не можна приносити шкоду природі. Мені сьогодні повезло. Я вчора з бабусею розучила пісеньку. Не будь капризною дитиною! Я вкриваюся шерстяним одіялом.

Завдання підвищеної складності

Завдання 60. «Дослідження застарілих слів»

Знайдіть у реченнях застарілі слова: історизми, архаїзми.

1. Остап Гоголь – наказний гетьман Правобережної України. 2. Січ була поділена на окремі курені, якими керували куренні отамани; всіма козаками на острові керував кошовий отаман, а всіма козаками в Україні – гетьман. 3. Козаки вдягали шаровари з домотканого полотна, сорочки, верхній одяг – жупани, сіряки, кобеняки. 4. Всі ті звістки, замість заспокоїти мене, тим живіше товклися в моїй тямці, немов нерозв'язана жасна загадка (І. Франко) 5. Накладав він на живі струни віщі персти свої, і самі вони славу князям рокотали («Слово про похід Ігорів»)

Завдання 61. «Шукач застарілих слів»

1. Не вродилось воно кривду терпіти ні від сокола, ні від кречета, ані від чорного того ворона, від поганого половчанина («Слово про похід Ігорів»)! 2. Тут же то списам поламатися, тут же то шаблям поцербитися об шоломи половецькі («Слово про похід Ігорів»). 3. А втім, цей Кий княжив у роді своєму і ходив він до царя – не знаємо лишень до котрого. («Повість минулих літ»). 4. І послала вона послів до деревлян, кажучи так: «Се вже йду я до вас» («Повість минулих літ».) 5. Гетьман очолював генеральний уряд (генеральну старшину), який складався з генерального обозного, генерального судді, генерального осавула, генерального писаря, генерального підскарбія, генерального бунчужного та генерального хорунжого (Сучасний енциклопедичний словник. Україна від А до Я).

Завдання 62. «Слідство «Пошук застарілих слів»

Знайдіть у реченнях застарілі слова.

1. Свого найвищого розквіту Галицько-Волинське князівство досягло саме за часів правління князя Данила Романовича Галицького (Сучасний енциклопедичний словник. Україна від А до Я). 2. Для цього по ріках Десна,

Остер, Судна й Стугна за велінням князя було споруджено добре укріплені фортеці. 3. Великий поет України народився в селі Моринці на Київщині, в сім'ї кріпаків. 4. Тарас Шевченко умовляє свого пана віддати його чотири «у науку» до художника. 5. За виручені гроші Шевченка викупили в пана.

Завдання 63. Вибірковий диктант

З поданих речень випишіть застарілі слова, одне діалектне слово.

1. А в лемків була чуганя – зовсім незвичайний верхній одяг з наглухо зашитими рукавами. 2. Кунтуш і опанча були більш ошатними різновидами свити. 3. На негоду розрахований і кобеняк, що являв собою великий сукняний мішок із прорізом для очей і рота. 4. Найдавнішим і найбільш розповсюдженим чоловічим головним убором була шапка, а також її різновиди – шоломок, йолом, яломок, мегерка.

Завдання 64. «Знавці застарілих слів»

Знайдіть у реченнях застарілі слова. З'ясуйте, що вони означають.

1. Се Харитина мати. 2. Два тижні поминуло, а бабуся ще слабує. 3. – Оце тобі за пана, а це – за панію, а це – за панцину, – приказував Микола (І. Нечуй-Левицький.) 4. Потім він подивився на курені. 5. Пізніше досить поширеними стали мазанки. 6. Козак мав карнавку корогву, кунтуш. 7. Вони попливли на чайці. 8. Злягла саме в жнива, в гарячий час.

Завдання 65. «Дослідження гуцульської лексики»

Знайдіть у реченнях діалектні слова. З'ясуйте, що вони означають.

1. Бабуся купила новий ліжник. 2. Неньо, ходім до парку. 3. Мама купила мені нове свічадо. 4. Василько увесь час бідкається неньці. 5. Марічці купили новий біціглі. 6. Молодятам на весілля подарували верету. 7. На полонині, у стаї, вівчарі приготували вурду.

Завдання 66. «На екскурсії у західних регіонах»

Знайдіть у реченнях діалектні слова. З'ясуйте, що вони означають.

1. В кожному зворі, в джуркоті кожному, за кожною смерчиною скривається щось невловиме, нез'ясоване, що осотує душу й таємною мовою говорить до не. (М. Капій). 2. Ще два тижні тому він уостаннє керманичував

на Черемоші, відігнав чотиритаблову дарабу до Кут і відси вернув пішки додому (І. Франко). 3. От гляньте тільки в чорні очі першого стрічного гуцула чи гуцулки, а розкриється перед вами безвість минулого, тасмнича, чарівна, заворожена в оцих очах карих, щирих та одвертих (М. Капій). 4. Василь, файний веселий легінь (М. Коцюбинський). 5. Тепер Іван був уже легінь, стрункий і міцний, як смерічка, мастив кучері маслом, носив широкий черес і пишну кресаню. 6. Юра-мольфар стояв і дивився на неї (М. Коцюбинський). 7. Ми сьогодні нарешті викопали бульбу.

Завдання 67. «На гостинах у Орфографічної варіативності»

Випишіть слова, у яких допускається орфографічна варіативність **ф – т** на місці пропуску літер.

А...іни, Голго...а, бібліо...ека, Бори...ен, мі...ологія, ари...метика, теле...он, ...отоапарат, логари...м, па...ос, ...окус, Мар...а, мі..., ор...ограма, ...еміда, ...ома, ...онема, ди...ірамб.

Завдання 68. «Світлини орфографічної варіативності»

Згадайте і запишіть п'ять слів, у яких допускається орфографічна варіативність **ф – т**.

Завдання 69. «Чари Правильного Мовлення»

«Розчаруйте» недоліки у реченнях щодо правильного мовлення.

Треба зміцнювати захисний імунітет. Оголошено конкурс на вільні вакансії. Перед тим, як зробити покупку, я подивилася на преїскурант цін, що розміщений на стіні магазину. Дитячий лікар-педіатр допоміг мені швидше одужати. На уроці української літератури ми часто говоримо про народний фольклор.

Вважаємо, що запропоновані вправи до тем: «Групи слів за походженням», «Написання слів іншомовного походження», «Активна й пасивна лексика», «Групи слів за вживанням», «Лексична помилка», завдання підвищеної складності допоможуть учням 6 класу у поясненні лексичних значень слів, поділі слів на власне українські й запозичені, навчать критично ставитися до надмірного вживання іншомовних слів у власному мовленні,

викликатимуть бажання надавати перевагу українським словам, вчитимуть писати іншомовні слова згідно з орфографічними правилами чинного правопису, відрізняти помилкове вживання слова від правильного, редагувати речення з лексичними помилками, збагачувати, уточнювати й активізувати лексичний запас здобувачів освіти, формуватимуть вміння користуватися словниками різних типів, усвідомлювати поняття активної й пасивної лексики, загальноповживаних й стилістично забарвлених, діалектних, просторічних, професійних слів, термінів, навчать розуміти лексичні та граматичні особливості паронімів, правильно їх вживати в усному і писемному мовленні, виховуватимуть потребу вдосконалювати власне мовлення.

3.2 Методика формування загальнокультурної грамотності учнів 6 класу в позаурочний час

Для формування загальнокультурної грамотності учнів під час вивчення лексикології пропонуємо проводити заняття в мовному клубі. Бо поєднання форм і методів позакласної роботи з освітнім процесом, який відбувається на уроці, є однією з найголовніших передумов формування компетентної особистості. Добре поставлена позакласна робота з української мови сприяє поглибленню філологічних знань здобувачів освіти, розвиває їхнє творче мислення, організаторські здібності, формує різні види компетенцій та компетентностей.

Відвідування учнями занять мовного клубу допоможе у вирішенні завдань: удосконалить знання, сформує компетентності, набуті на уроках української мови; розвине усне і писемне мовлення; інтегрує відомості, отримані учнями на уроках української мови та літератури, історії, географії, музичного й образотворчого мистецтва й інших предметів у слово; поглибить знання про мовні явища; допоможе закріпити, набуті на уроках орфографічні та пунктуаційні навички, на складнішому матеріалі; формуватиме компетентну, творчу особистість, що вмітиме самостійно приймати рішення. Також, на нашу

думку, виховуватиме любов до рідного слова, Батьківщини, патріотизм, позитивне ставлення до інших національних культур, толерантність, взаємоповагу. Заняття в клубі сприятимуть розвитку в учнів різних видів мовленнєвої діяльності, що готують їх до спілкування у різних життєвих ситуаціях: 1) аудіювання формує уміння й навички сприймати мовлення, обговорювати прослухане, конструювати повідомлення за допомогою форм роботи, які стимулюють мовленнєвомислительну активність учнів; 2) читання – один із засобів впливу на формування особистості й розвитку мовленнєвих компетентностей з використанням текстів, що не вивчають на уроках, тих, які є основою для рецептивного й експресивного видів мовленнєвої діяльності; 3) говоріння в діалогічній і монологічній формах спонукає до висловлювань у різних ситуаціях щоденного спілкування, стимулює їхню комунікативну активність; 4) драматизація та інсценування є одним із видів художньої самодіяльності, який найбільше захоплює шестикласників, бо відповідає внутрішнім потребам їхнього віку у творчій активності, спілкуванні з однолітками за інтересами, також розвивають компетенції щодо діалогічного й монологічного мовлення, вчать виразно декламувати ролі, оволодівати елементами ораторського мистецтва та сценічної грамоти, ставати загальнокультурною особистістю. Вагомим фактором успішного виконання цих завдань є врахування психоло-педагогічних особливостей засвоєння знань та вікових можливостей шестикласників. Плануючи роботу мовного клубу, потрібно враховувати знання й компетентності, які одержали вихованці на уроках і в позаурочний час у попередніх класах, ступінь підготовленості учнів до занять, наявність інтересу. Відсутність єдиної програми для занять у мовному клубі дозволяє керівнику самому її планувати, обирати власні форми роботи, виходячи з умов і можливостей освітнього закладу. Обов'язково під час планування радимо враховувати інтереси вихованців клубу щодо вибору тематики. Для досягнення поставлених задач необхідно враховувати принципи: зв'язку з життям, комунікативної активності, врахування мовної підготовленості учнів і наступності з уроками української мови, врахування

вікових особливостей, поєднання колективної, групової, парної форм роботи, міжпредметних зв'язків у підготовці та проведенні занять мовного клубу. На заняттях радимо надавати перевагу пошуковій та дослідницькій роботі, виконанню проєктів, створенню презентацій, грати в мовні ігри, проводити вікторини, квести, що стимулюють творчість, розширюють кругозір, формують загальнокультурну особистість, мають виразну пізнавальну та виховну спрямованість. Також на заняттях можна готуватися до конкурсів, марафонів, мовних вечорів, виставок, екскурсій, олімпіад, тижнів, днів мови тощо в закладі освіти.

Під час формування ключової компетентності «загальнокультурна грамотність» учнів на заняттях у мовному клубі щодо вивчення лексикології, пропонуємо звернути увагу на роботу зі словниками. Бо незважаючи на розвиток життя, постійну зміну діяльності учнів, використання мережі Інтернет, життя сучасних здобувачів неможливо уявити без використання довідкової літератури. Саме в словниках зібрано й узагальнено інформацію з різних галузей науки, техніки, мистецтва тощо. Для того, щоб вдало користуватися словниками і отримувати від них знання, потрібно знати їхню типологію, принципи укладання, особливості будови, мати практичні навички щодо користування словниками різних типів. Щоб зацікавити вихованців до їх використання, потрібно пояснити принципи побудови словників, розповісти про їхню практичну цінність, продумати систему цікавих вправ відповідно до призначення й побудови словників певного типу, застосовувати сучасні форми роботи під час занять.

Пропонуємо орієнтовні теми занять з цього питання.

1. Лексикографія. Класифікація словників.

Завдання: з'ясувати, що вивчає лексикографія, у чому відмінність лінгвістичних словників від енциклопедичних (енциклопедій), схарактеризувати класифікацію лінгвістичних словників (під час опрацювання теоретичного матеріалу продемонструвати зразки словників).

2. Робота з перекладним словником.

Завдання: ознайомити з будовою перекладного словника, вчити користуватися ним.

Вправа 1. Перекладіть подані слова українською мовою.

Abandon, absence, actor, Africa, baby, bamboo, cactus, cafe, elderly.

Вправа 2. Перекладіть текст українською мовою.

When dancing began, Romeo saw a young and very beautiful girl whom he did not know. This was Juliet, and Romeo fell in love with her.

3. Робота з тлумачним словником.

Завдання: ознайомити з будовою тлумачного словника, вчити користуватися ним.

Вправа 1. Поясніть значення поданих слів. Поставте у них наголос.

Безтактний, банкет, вабити, вартість, клей, клопіт, користлюбний, обід, обличчя.

Вправа 2. З'ясуйте значення багатозначних слів.

Ручка, край, коса, окріп, мати, віз, мур, шила, коса, пара, ніс.

4. Робота зі словником антонімів.

Завдання: ознайомити з будовою словника антонімів, вчити користуватися ним.

Вправа 1. Доберіть антоніми до слів.

Архаїзм –

Багатолюдний –

Батьківщина –

Безкрай –

Будень –

Вдихати –

Вечоріти –

5. Робота зі словником синонімів.

Завдання: ознайомити з будовою словника синонімів, вчити користуватися ним.

Вправа 1. Доберіть синоніми до слів, складіть з ними речення.

Забагато –

Забороняти –

Забувати –

Користь –

Наполягати –

Нарікати –

6. Робота зі словником омонімів.

Завдання: ознайомити з будовою словника омонімів, вчити користуватися ним.

Вправа 1.

Поясніть значення омонімів, складіть з ними речення.

Паличка, попастися, пролісок, рись, досипати, злити, бал, видавати, вівсянка, захід.

7. Робота зі словником фразеологізмів та сталих виразів.

Завдання: ознайомити з будовою словника фразеологізмів та сталих виразів, вчити користуватися ним.

Вправа 1. Поясніть значення фразеологізмів, складіть з ними речення.

Далеко не поїдеш, ділити хліб і сіль, замовляти зуби, залишити слід, каші не звариш.

Вправа 2. Знайдіть у реченні фразеологізм, поясніть його значення.

1. Чого воно любо так стає на душі, легко на серці, як побачиш з-під снігу зелену травицю (Панас Мирний)? 2. Летять, як мухи на мед (Українське прислів'я). 3. Вже я й мовчу, вже я й набираю води в рот – все одно він виведе тебе з останнього терпіння (Ю. Збанацький). 4. Ось крашанки. Одна в одну. Карбованець за десяток (Г. Тютюнник).

8. Робота зі словником паронімів.

Завдання: ознайомити з будовою словника паронімів, вчити користуватися ним.

Вправа 1. Поясніть значення поданих паронімів та похідних від них, уведіть їх у речення.

Гічка – гичка, глиняний – глинястий, етикет – етикетка, їда – їжа, місто – місце, складовий – складений – складаний.

Вправа 2.

Прочитайте текст. З поданих у дужках паронімів виберіть доцільне слово і вставте у речення. Поясніть свій вибір.

Тут жили і творили такі (світочі, світила) рідного слова, як Олена Пчілка і Леся Українка. Їхні (літераторські, літературні) традиції продовжують нові покоління митців слова. 1980 року в нашому краї був створений (професійний, професіональний) осередок Спілки письменників України (М. Хомич).

9. Робота з етимологічним словником.

Завдання: ознайомити з будовою етимологічного словника, вчити користуватися ним.

Вправа 1. Дізнайтеся з етимологічного словника відомості про походження поданих слів.

Абетка, акація, бавити, Батьківщина, березень, білка, бриль, будь ласка, вареник.

10. Робота зі словником застарілих слів.

Завдання: ознайомити з будовою словника застарілих слів, вчити користуватися ним.

Вправа 1. Поясніть значення застарілих слів. Визначте подане слово є історизмом чи архаїзмом.

Волость, господа, ковбана, майдан, писарня, слобода, колиба, мазанка, халабуда, горниця, рундук, гетьман, отаман, свічадо, гайдамака, кріпак, панщина.

11. Робота зі словником іншомовних слів.

Завдання: ознайомити з будовою словника іншомовних слів, вчити користуватися ним.

Вправа 1. Прочитайте у словнику значення іншомовного слова, замініть його українським відповідником. Складіть з дібраним словом речення.

Процент, бібліотека, фонтан, біографія, журнал, аргумент, аеропорт.

12. Робота з орфографічним словником.

Завдання: ознайомити з будовою орфографічного словника, вчити користуватися ним.

Вправа 1. Запам'ятайте правопис слів, складіть з ними речення. У поданих словах поставте наголос.

Досита, доторкуватися, дотепер, дохазяйнуватися, доштурляти, заскреготати, засідання, тишком-нишком.

13. Робота зі словником діалектних слів, що розміщений у книжці «Українські народні казки. Казки Гуцульщини» М. Зінчука.

Завдання: ознайомити з діалектними словами, їх значенням.

Вправа 1. Поясніть значення діалектних слів.

Вправа 2. Знайдіть у тексті діалектизми, поясніть їхнє значення.

Уже третю добу на полонині сіє дрібний, мачкатий дощик. Закурились верхи, закуталось небо, і в сірій мляці пропали гори.

Іван сидить, опершись плечима в дошку, а ногами стискає дійницю. Біля нього – чорний козар, що за кожним словом клене, а там ще вівчарі (За М. Коцюбинським).

Вправа 3. Послухайте гуцульську казку. Коли почуєте діалектне слово, плескайте у долоні. Чого навчила вас прослухана казка?

14. Робота з орфоепічним словником.

Завдання: ознайомити з будовою орфоепічного словника, вчити користуватися ним.

Вправа 1. Поставте наголос у поданих словах.

Безжурний, безпомічний, возкуватість, осока, партер, перепис, подруга, приятель, середина, спина, фарфор, цвілий, шофер.

Вправа 2. Випишіть п'ять слів з подвійним наголосом.

Зразок: ба́йдуже і байдуже́.

Вправа 3. Випишіть п'ять слів, наголошення яких пов'язане з їхнім значенням.

Складіть з ними речення.

А́дрес (писане привітання) – адре́са (місце проживання).

15. Робота з морфемним словником.

Завдання: ознайомити з будовою морфемного словника, вчити користуватися ним.

Вправа 1. Позначте будову слів і визначте чи є подані слова спільнокореневими.

Береза, берізка, березовий, підберезовик.

Ялина, ялинова, ялинка, ялиночка.

Тополя, тополька, тополевий, тополина.

Вправа 2. Зробіть розбір за будовою поданих слів, знайдіть «зайве» слово в кожному рядку.

Вода, водити, підводний, водяний.

Гора, горіти, горіння, згорілий.

Син, синій, синочок, синок.

16. Робота з енциклопедичним словником.

Завдання: ознайомити з будовою енциклопедичного словника, вчити користуватися ним.

Вправа 1. Прочитайте відомості про Азовське море.

Вправа 2. Прочитайте відомості про Айвазовського Івана Костянтиновича.

17. Робота з енциклопедією.

Завдання: ознайомити з будовою енциклопедії, вчити користуватися нею.

Вправа 1. Розгляньте енциклопедію для дітей «Гідросфера. Вода і водойми».

Прочитайте статтю, яка вас зацікавила.

Вправа 2. Прочитайте статтю «Робота річки» з III розділу енциклопедії для дітей «Гідросфера. Вода і водойми».

18. Робота зі словником-довідником «Українська фольклористика».

Завдання: ознайомити з будовою словника-довідника «Українська фольклористика», вчити користуватися ним.

Вправа 1. Прочитайте значення слова «архаїзми».

Вправа 2. Прочитайте у поданому словнику-довіднику інформацію про гуцулів.

Вправа 3. Прочитайте у словнику-довіднику звучення слова «бандурист».

19. Робота зі словником-довідником «Правознавство».

Завдання: навчити користуватися словником-довідником «Правознавство».

Вправа 1. Знайдіть і прочитайте, що означають слова «автентичний», «адвокат», «алібі».

Вправа 2. Знайдіть і прочитайте, що означають поняття «авторське право», «адміністративна відповідальність», «аграрне право».

Вправа 3. Випишіть терміни, які підходять до теми «Права людини».

20. Робота з термінологічним словником-довідником «Безпека життєдіяльності».

Завдання: ознайомити і навчити працювати з термінологічним словником-довідником «Безпека життєдіяльності».

Вправа 1. Поясніть за словником значення слів: *алергія, бактерія, вірус*.

21. Робота з тематичним коментованим словником «Популярні українські прислів'я та приказки».

Завдання: ознайомити і навчити працювати з тематичним коментованим словником «Популярні українські прислів'я та приказки», пояснювати значення прислів'їв, приказок, використовувати у власному мовленні.

Вправа 1. Прочитайте прислів'я та приказки з розділу «Історія України. Козацтво», поясніть їхнє значення.

22. Робота з книгою за редакцією С. Павлюка «Етнографічні групи українців Карпат. Гуцули».

Завдання: ознайомити з етнографічною територією, походженням етнографічної назви, народною архітектурою, інтер'єром житла, народним вбранням, харчуванням, сімейною та календарною обрядовістю, фольклором, медициною, мистецтвом гуцулів, діалектними словами.

Вправа 1. Послухайте та запам'ятайте, що характерно для гуцульської вишивки. Розгляньте у книзі вишиваний одяг цієї етнографічної групи. Що характерно для нього? Чим він відрізняється від вишиванок інших етнографічних груп?

23. Робота з книгою П. Шекерика-Доникова «Дідо Іванчик» та перекладом І. Андрусяка «Дідо Іванчик».

Завдання: ознайомити з твором, написаним оригінальною гуцульською мовою, порівняти його із перекладом на сучасну літературну мову, ознайомити з діалектними словами Гуцульщини.

Вправа 1. Прочитайте уривок з твору П. Шекерика-Доникова «Дідо Іванчик». Прочитайте цей самий уривок у перекладі І. Андрусяка «Дідо Іванчик». Порівняйте їх. Знайдіть у прочитаних творах діалектні слова, поясніть їх значення, подане у книжці у перекладі І. Андрусяка.

24. Робота з книгою М. Зінчука «Українські народні казки. Казки Гуцульщини».

Завдання: ознайомити з казками, легендами, оповіданнями Гуцульщини; вчити знаходити в творах діалектні слова, пояснювати їхнє значення за гуцульським словником, розміщеним у книзі.

Вправа 1. Прочитайте гуцульську казку «Як багацький син своє щастя знайшов». Знайдіть і поясніть значення діалектних слів, використовуючи словник, розміщений у книзі.

Вправа 2. Прочитайте гуцульську легенду «Гроші для Настуні». Знайдіть і поясніть значення діалектних слів, використовуючи словник, розміщений у книзі.

Вправа 3. Прочитайте гуцульське оповідання «Кривда». Знайдіть і поясніть значення діалектних слів, використовуючи словник, розміщений у книзі.

Вправа 4. Поясніть значення діалектних слів: ади, айбо, гайдикувати, дараб, зільник, йо, лім, луйтра, няньо.

25. Робота з книгою М. Ломацького «З Гуцульщини. Верховино, світку ти наш».

Завдання: ознайомити з оригіналами нарисів з Гуцульщини, вчити пояснювати значення діалектних слів, використовуючи словник, розміщений у книзі.

Вправа 1. Послухайте уривок з нарису «Завойовники гір». Знайдіть і поясніть значення діалектних слів, які зустрічалися у ньому.

Вправа 2. Поясніть значення діалектів: котюга, кочило, кпити, маржина, наникати, от'єк, охить, охаблений, притьмом.

26. Робота з календарно-обрядовими піснями.

Завдання: ознайомити з календарно-обрядовими піснями, їх значенням; вчити знаходити у них слова різних лексичних груп.

Вправа 1. Прочитайте твір «Чи дома, дома пан господар?». Визначте до якого виду належить він. Назвіть застарілі слова, які почули у творі.

Вправа 2. Прочитайте твір «Ой Морозе, Морозенку, ти славний козаче!». Доведіть, що він є історичною піснею. Назвіть історизми, архаїзми, які є у прочитаному творі.

27. Робота з українськими відповідниками.

Завдання: вчити використовувати у власному мовленні українські відповідники замість іншомовних слів.

Вправа 1. Замініть іншомовні слова на українські відповідники.

Абітурієнт, абсурд, дебати, дефект, екземпляр, експеримент, еластичний, ембріон.

Вправа 2. Знайдіть у реченнях іншомовні слова і замініть їх на українські відповідники.

*Марія на свято прийшла у елегантній сукні. Мені подобається імідж Ольги.
Учні поїхали на кастинг з вокального мистецтва.*

Робота з уникання плеоназмів.

Завдання: вчити уникати плеоназмів у власному мовленні.

Вправа 1. виправте помилки.

Бестселер продажів, більша половина, взаємозв'язок між собою, вільна вакансія, внутрішній інтер'єр, головний пріоритет, перспектива на майбутнє, перша прем'єра, преїскурант цін, спускатися вниз.

28. Робота з попередження суржика.

Завдання: запобігати вживанню суржика у власному мовленні.

Вправа 1. виправте помилки у реченнях.

*Виставки нових поступлень є в любій бібліотеці. Я навчаюся у вищому
учбовому закладі. Оля тоже вчиться в музикальній школі. Марії Петрівні*

подарили самі кращі квіти. – Давайте працювати! – Говори далше! Протягом екскурсії Світлана постійно задавала питання екскурсоводу.

30. Робота з меморіальним альманахом «Народжені Україною».

Завдання: ознайомити з видатними українцями, вчити перекладати тексти на українську мову з допомогою перекладного словника, перевіряти переклад з допомогою альманаху «Народжені Україною».

Вправа 1. Перекладіть текст про І. Мазепу українською мовою.

Ivan Mazepa was born in Kyiv region into the family of a Ukrainian noble. He got education first in Kyiv Mohyla Collegium, and then in a Jesuit school in Warsaw. In his young years he travelled a lot around Europe, visited Holland, Italy, Germany, and France, where he studied military science, diplomacy, foreign languages and familiarised himself with European culture.

31. Робота з картиною Г. Нарбута «Українська абетка» (1917).

Завдання: ознайомити з біографією і творчістю українського художника Г. Нарбута, описати картину «Українська абетка» (1917).

32. Робота з картиною К. Білокур «Квіти за тином» (1935).

Завдання: ознайомити з біографією і творчістю української художниці К. Білокур, описати картину «Квіти за тином» (1935).

33. Робота з картиною невідомого художника «Козак-бандурист».

Завдання: проаналізувати та описати картину невідомого художника «Козак-бандурист».

34. Робота з картиною української художниці М. Приймаченко «Жар-птиця у квітах» (1962).

Завдання: ознайомити з біографією і творчістю української художниці М. Приймаченко, навчити складати опис картини.

35. Робота з картиною Леонардо да Вінчі «Мадонна Літта» (1490).

Завдання: ознайомити з біографією і творчістю італійського художника Леонардо да Вінчі, навчити складати опис картини.

35. Робота з картинами українського художника І. Айвазовського.

Завдання: ознайомити з біографією і творчим шляхом українського художника І. Айвазовського, вчити складати опис до картин із зображенням морських пейзажів.

36. Робота з картинами українського художника Т. Шевченка.

Завдання: ознайомити з творчістю Т. Шевченка як талановитого художника, його картинами «Портрет П. Куліша» (1843-1844), «Укріплення Іргиз-Кала» (1848-1850), «Дві дівчини» (1858), «Автопортрет» (1840), «Бандурист» (1843), «Катерина» (1842), «Портрет дівчини з собакою» (1838), «Гамалія» (1842), «Свята родина» (1858), «Почаївська Лавра з півдня» (1846), «Селянська родина» (1843), «Автопортрет зі свічкою» (1860), вчити складати до них опис.

37. Робота з дослідження козацьких пісень: «Ой, у лузі червона калина», «Ой на горі жито», «Козака несуть», «Ой коню мій», «Їхав козак за Дунай», «Козак од'їжджає» тощо.

Завдання: ознайомити з піснями про козаків, вчити знаходити в них різні групи лексики.

38. Робота зі словником застарілих слів.

Завдання: вчити користуватися словником застарілих слів, дізнатися значення застарілих слів.

Вправа 1. Виписати зі словника застарілих слів слова до теми: «Основні хатні приміщення».

Вправа 2. Виписати зі словника застарілих слів слова до теми: «Внутрішнє убранство хати».

Вправа 3. Виписати зі словника застарілих слів слова до теми: «Український народний посуд».

Вправа 4. Виписати зі словника застарілих слів слова до теми: «Господарські будівлі подвір'я».

39. Робота зі збагачення словникового запасу слів на основі творчості Л. Глібова.

Завдання: продовжити знайомити з творчістю Л. Глібова, знаходити в його творах незрозумілі слова, з'ясувати їх значення.

Вправа 1. Прочитайте байку «Щука». З'ясуйте, що означають слова: шаплик, стряпчий.

Вправа 2. Прочитайте загадку «Раз пішов я на отаву...». З'ясуйте значення незрозумілих слів, які є у творі: отава, проява, хверт, кваша.

40. Робота з оповіданням «Малий Мирон» І. Франка.

Завдання: на основі оповідань І. Франка вчити користуватися тлумачним словником.

Вправа 1. Прочитайте оповідання І. Франка «Малий Мирон», знайдіть у словнику значення незрозумілих з твору слів: ковблик, криївка, плиткий, постолои, ломачка, земляця, женці.

41. Робота з оповіданням М. Коцюбинського «Нюрнберзьке яйце».

Завдання: на основі оповідання М. Коцюбинського вчити користуватися словниками: тлумачним, застарілих, діалектних слів.

Вправа 1. Прочитайте оповідання М. Коцюбинського «Нюрнберзьке яйце». Знайдіть у ньому застарілі слова, визначте, вони є історизмами чи архаїзмами.

42. Робота з уривком з повісті М. Коцюбинського «Дорогою ціною».

Завдання: на основі оповідання М. Коцюбинського вчити користуватися словниками: тлумачним, застарілих, діалектних слів.

Вправа 1. Прочитайте уривок з повісті «Дорогою ціною» у книзі М. Коцюбинського «Михайло Коцюбинський – дітям» на с. 44 – 69. Знайдіть на прочитаних сторінках архаїзми, історизми. Поясніть лексичне значення цих слів.

На нашу думку, подані вправи з лексикології можна використовувати в позаурочний час на заняттях мовного клубу. Вони сприятимуть розвитку умінь працювати з різними типами словників, зокрема з перекладним, тлумачним, орфографічним, орфоепічним, морфемним, етимологічним, енциклопедичним, словниками антонімів, синонімів, омонімів, фразеологізмів та сталих виразів, паронімів, застарілих, іншомовних, діалектних слів, термінологічними словниками-довідниками, вдосконалять власне усне й писемне мовлення шестикласників.

3.3 Результати сформованості ключової компетентності «загальнокультурна грамотність» у процесі вивчення лексикології

На контрольному етапі дослідження, який проводився у Комунальному закладі освіти «Середня загальноосвітня школа № 1» Дніпровської міської ради, у 6–Б класі українська мова вивчалася за авторською методикою, а в 6–В– за традиційною. Для формування й удосконалення вмінь і навичок із лексикології використовувалися різні методи, прийоми, форми роботи. Одним із основних методів навчання був метод вправ.

Для встановлення ефективності запропонованої системи роботи під час урочної і позаурочної діяльності, проведено моніторингову роботу, яка передбачала виконання завдань, мета яких – визначити сформованість компетентності «загальнокультурна грамотність» учнів 6 класів у процесі навчання лексикології. Завдання цього етапу: з'ясувати динаміку рівня знань із лексикології, орфографії, простежити динаміку впливу запропонованої методики на засвоєння компетентностей, а також виявити рівні сформованості загальнокультурної грамотності в учнів 6 класів у процесі вивчення лексикології під час уроків і в позаурочній роботі, виявити, які корективи потрібно ввести в подальше навчання. Моніторингові роботи проводилися у класі, у якому була впроваджена розроблена система вправ і завдань, і контрольному класі, у якому навчання здійснювалося за традиційною методикою. Для перевірки рівня сформованості умінь, навичок пропонувалися однакові види робіт. Результати дослідного навчання за запропонованою методикою порівнювалися з результатами традиційного навчання в контрольному класі. Завдання були аналогічними тим, що пропонувались на першому етапі дослідження, але доповнені підібраним лексичним матеріалом. Розроблену контрольну роботу виконували учні двох 6-х класів

КЗО «СЗШ № 1» ДМР, серед яких один клас був раніше визначений як експериментальний, а інший – контрольний.

Результати аналізу виконаних завдань учнями шостого класу, які навчалися за традиційною методикою, показали, що в учнів недостатній теоретичний рівень для виконання практичних дій. Якість знань у класі, де учні вивчали лексикологію за авторською методикою вище на 35,8 %.

Здобуті результати підтверджують ефективність запровадженої методики формування ключової компетентності «загальнокультурна грамотність» учнів 6 класів у процесі вивчення лексикології. Значна кількість учнів класу, у якому впроваджено авторську методику навчання лексикології, показала високий і достатній рівні.

Класи	Кількість учнів	Високий рівень (%)		Достатній рівень (%)		Середній рівень (%)		Низький рівень (%)	
		кількість	відсоток	кількість	відсоток	кількість	відсоток	кількість	відсоток
6-Б	28	6	21,43	18	64,29	4	14,28	0	0
6-В	28	4	14,28	14	50,0	9	32,15	1	3,57
Всього	56	10	17,86	32	57,14	13	23,21	1	1,79

Таблиця 2. Рівні сформованості компетентності «загальнокультурна грамотність» учнів 6 класів у процесі навчання лексикології

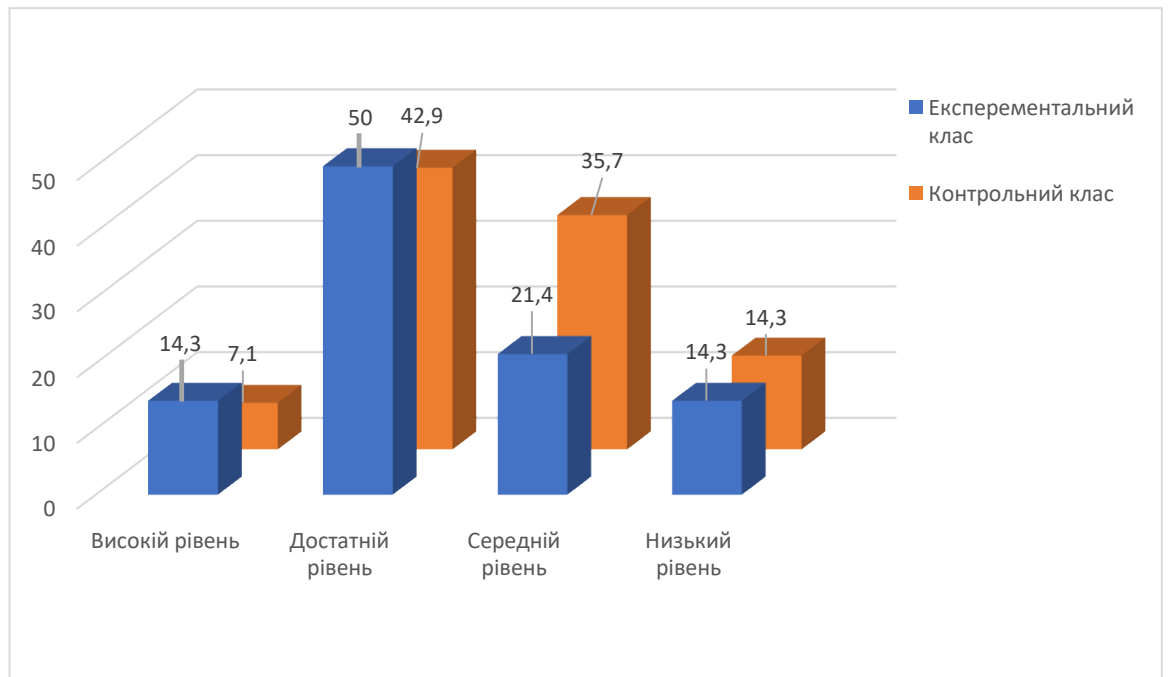

Рис. 2. Рівні сформованості компетентності «загальнокультурна грамотність» учнів 6 класів у процесі навчання лексикології

Дослідження показало, що цілеспрямоване й систематичне використання впровадженої методики формування «загальнокультурної грамотності» сприяло успішному підвищенню рівня компетентностей в шестикласників, активізувало їх, стимулювало мотивацію навчання, бажання відвідувати заняття у мовному клубі, сприяло розвитку пізнавальної активності й творчих здібностей (рис.3.).

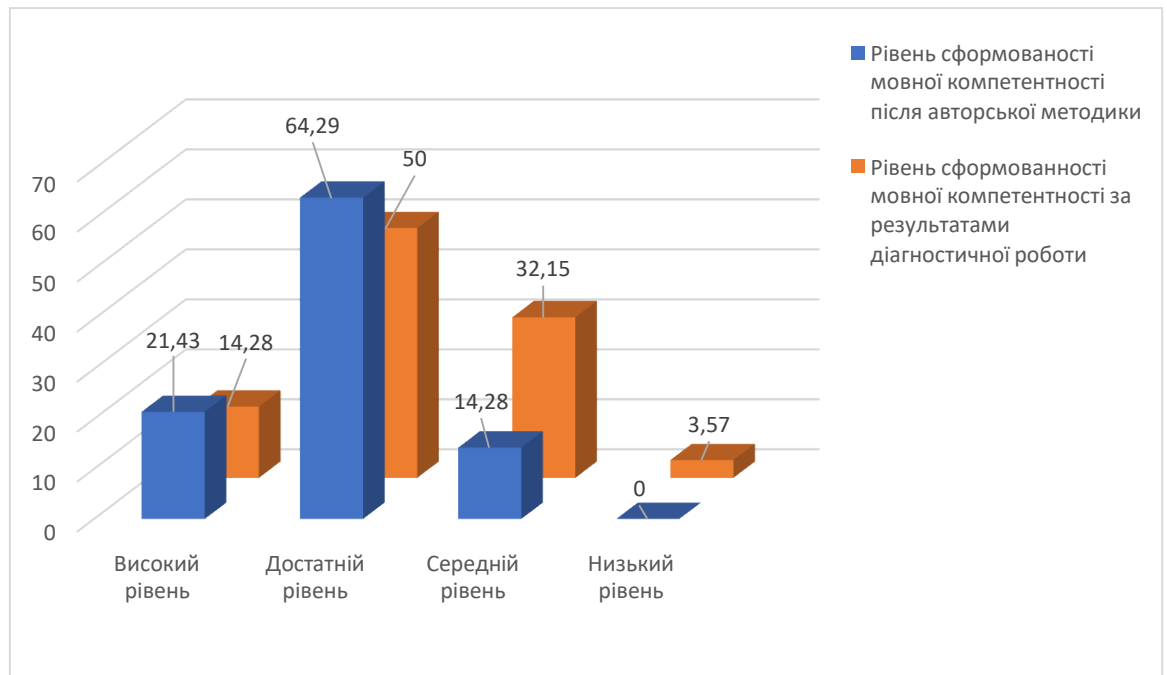

Рис. 3. Динаміка рівнів сформованості «загальнокультурної грамотності» учнів 6 класів

Розроблена методика формування ключової компетентності «загальнокультурна грамотність» є раціональною та перспективною, її впровадження підвищує мотивацію, стимулює учнів до активного дослідницького пошуку, самостійної роботи, вдосконалення себе як особистості, розвитку культури мови й мовлення, мислення.

За результатами теоретичного й практичного дослідження можна зробити висновок про вагомое значення упровадження апробованої методики з формування ключової компетентності «загальнокультурна грамотність» учнів 6 класів під час вивчення лексикології.

Висновки до третього розділу

Результати діагностування стверджують про необхідність створення методики, системи вправ та завдань, що сприятимуть формуванню ключової компетентності «загальнокультурна грамотність» учнів 6 класів у процесі вивчення лексикології.

Розроблена методика передбачає поетапне упровадження в освітній процес компетентнісного застосування системи вправ і завдань з лексикології, занять у мовному клубі.

Найбільш ефективними для формування вказаної компетентності в учнів 6 класів виявився вдалий добір методів (слово вчителя, бесіда, спостереження, аналіз мовних явищ, робота з підручником, вправи), форм організації навчальної діяльності (фронтальна, колективна, робота в парах, групах, індивідуальна), засобів навчання (підручник, схеми, дидактичний матеріал, художні тексти, індивідуальні картки, словники, вправи тощо), відвідування мовного клубу. Поміж прийомів навчання ефективними виявилися: добір українських відповідників іншомовним словам, уникнення лексичних помилок (тавтології, калькування, вживання слів у невласних значеннях, суржика); написання правильно слів іншомовного походження; визначення груп активної і пасивної лексики; груп слів за вживанням.

Моніторингове дослідження довело, що рівень сформованості ключової компетентності «загальнокультурна грамотність» в учнів експериментального класу підвищився на 35,8 % від учнів контрольного класу.

Отже, запропонована методика, що враховувала вікові, психологічні, лінгвістичні, лінгводидактичні засади формування вказаної компетентності в учнів, сприяла вдосконаленню мовлення, мови, мовленнєвих умінь і навичок, формуванню предметних і ключових компетентностей, всебічно розвиненої особистості.

ВИСНОВКИ

Аналіз психологічної, лінгвістичної, педагогічної, лінгводидактичної літератури з досліджуваної теми дав змогу підтвердити актуальність і доречність створення методики формування ключової компетентності «загальнокультурна грамотність» учнів у процесі навчання лексикології в 6 класі.

Українські психологи (І. Бех, І. Підласий, В. Семиченко), вітчизняні вчені (І. Бех, О. Биковська, Н. Бібік, Л. Ващенко, В. Вербицький, І. Єрмаков, О. Кононко, О. Локшина, О. Пометун, О. Савченко та ін.), зарубіжні учені (Р. Балер, Д. Мертенс, Б. Оскарсон, А. Шелтен), сучасні лінгводидакти (З. Бакум, А. Богуш, О. Божович, О. Горошкіна, О. Дрогайцев, С. Караман, Т. Симоненко, О. Семенов та ін.) із питань компетентнісного навчання засвідчують актуальність досліджуваної проблеми. Аналіз наукових праць, навчальних програм з української мови, підручників підтверджують необхідність формування ключової компетентності «загальнокультурна грамотність» у процесі навчання лексикології.

Узагальнивши думки дослідників, розуміння понять «компетенція», «компетентність», «компетентнісний підхід», ідеї Державного стандарту базової середньої освіти, Програму для загальноосвітніх навчальних закладів «Українська мова 5–9 класи», власний педагогічний досвід, вважаємо, найефективнішими методами і прийомами навчання лексикології в учнів 6 класу методи проблемного навчання (ситуаційний, дослідницький, метод проєкту), діалогічний, спостереження за мовою і мовленням, самостійної роботи з підручником, узагальнення, формулювання запитань тощо. Доводимо, що ефективним у методиці навчання лексикології є метод вправ, який розроблявся науковцями протягом різних етапів становлення методики навчання загалом і зокрема лексикології.

Враховуючи проаналізовані лінгводидактичні основи навчання лексикології, розроблено та запропоновано систему вправ під час освітнього процесу та позаурочного часу.

На нашу думку, система запропонованих вправ сприятиме кращому усвідомленню компетентними здобувачами освіти місця лексикології серед інших рівнів української мови, удосконалить уміння, навички, компетентності учнів використовувати різні групи лексики у правильному власному усному та писемному мовленні.

Отримані результати впровадження авторської методики навчання лексикології доводять, що рівень сформованості ключової компетентності «загальнокультурна грамотність» учнів у процесі навчання лексикології підвищився на 35,8 %, що є підставою стверджувати про ефективність запропонованої методики.

Здобуті в процесі дослідження результати збагачують і розвивають теорію та методику української мови в закладах загальної середньої освіти, закладають основи для глибшого дослідження окремих її аспектів. Проблема формування ключової компетентності «загальнокультурна грамотність» в процесі навчання лексикології не вичерпується результатами виконаного дослідження. Перспективи наукового пошуку вбачаємо в поглибленому вивченні засобів формування компетентності «загальнокультурна грамотність», створенні навчально-методичного забезпечення з урахуванням окремих компонентів означеної компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити / за заг. ред. О. Сербенської : навч. посіб. Львів : Априорі, 2019. 304 с.
2. Байбара Т. М. Компетентнісний підхід в початковій освіті : теоретичні засади. *Початкова школа*. 2010. № 8. С. 15.
3. Бех І. Д. Вибрані наукові праці. Виховання особистості. Т. 2. Чернівці : Букрек. 2015. 640 с.
4. Біляєв О. М. Лінгводидактика рідної мови: навч.-метод. посіб. Київ : Генеза, 2005. 180 с.
5. Біляєв О. М. Методика мови як наука. *Дивослово*. 2002. № 11. С. 20–24.
6. Бондар С. Компетентність особистості – інтегрований компонент навчальних досягнень учнів. *Біологія і хімія в школі*. 2003. № 2. С. 8–9.
7. Бондаренко Н. В. Методи навчання української мови крізь призму компетентнісного підходу. *Дивослово*. 2013. № 12. С. 2–7.
8. Бондаренко Н. В. Порухення лексичних норм та шляхи запобіганя їх в українському мовленні старшокласників. *Українська мова і література в школі*. 2018. № 4. С. 16–21.
9. Бондаренко Н. В. Проектна діяльність учнів на уроках української мови. *Українська мова і література в школі*. 2017. № 5. С. 36–40.
10. Варзацька Л. О. Формування морфологічної компетентності учнів 5 – 7 класів на уроках української мови : метод. посіб. Тернопіль : Богдан, 2018. 168 с.
11. Василенко Н. В. Компетентнісний підхід в освіті: реалізація теорії та практики. *Завучу. Усе для роботи*. 2017. № 21–22. С. 36–44.
12. Василенко Н. В. Компетентнісний підхід в освіті : реалізація теорії та практики. Харків : Основа, 2017. 128 с.
13. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. В. Т. Бусел. Київ : Перун, 2003. 1440 с.

14. Вишневецький О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. 3-є вид., випр. і допов. Київ : Знання, 2008. 568 с.
15. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2007. 616 с.
16. Вольянська С. Є. Словник педагога. *Завучу. Усе для роботи.* 2017. № 1–2. С. 21–26.
17. Ворощук Н. В. Шляхи розвитку соціальних компетентностей особистості. *Нива знань.* 2020. № 1. С. 42–43.
18. Глазова О. П. Компетентнісний підхід у навчанні школярів : суть, перспективи, проблеми. *Методичні діалоги.* 2006. № 5. С. 5–10.
19. Голуб Н. Б. Методичні рекомендації щодо навчання української мови в умовах компетентнісного підходу. *Дивослово.* 2013. № 9. С. 2–7.
20. Горошкіна О. М. Методика компетентнісно орієнтованого навчання української мови учнів ліцею на рівні стандарту : метод. посіб. Київ : КонвіПрінт, 2020. 128 с.
21. Державний стандарт базової середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України № 898 від 30 вересня 2020 року URL:https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/ (дата звернення : 18.06.2022).
22. Глазова О. П. Українська мова : підруч. для 6 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ : ВД Освіта, 2014. 240 с.
23. Горошкіна О. М. Сучасний урок української мови : від планування до проведення : метод. посіб. Харків, 2010. 111 с.
24. Гошовська О. Формування ключових компетентностей учнів на уроках української мови та літератури через мовленнєву діяльність. *Дивослово.* 2018. № 9. С. 7–9.
25. Груба Т. Л. Інтеграція змісту навчання в системі формування мовної особистості. *Наукові записки національного університету «Острозька Академія».* Серія : Філологія : зб. наук. праць. Острог, 2013. Вип. 40. С. 185–188.

26. Данчук Ю. В. Українська, що надихає. Говоримо й пишемо правильно. Харків : Видавнича група «Основа», 2022. 127 с.
27. Дика Н. М. Якість засвоєння лінгвістичних понять учнями старшої школи–передумова формування сучасної мовної особистості. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань, 2015. Ч. 2 С. 113–120.
28. Дмитренко К. А., Коновалова М. В., Семиволос О. П., Бекетова С. В. Звичайні форми роботи – новий підхід : розвиваємо ключові компетентності : метод. посіб. Харків : Основа, 2019. 119 с.
29. Дороз В. Ф. Сучасний урок української мови в парадигмі компетентного підходу : здобутки та перспективи. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях, колегіумах*. 2011. № 6. С. 4–10.
30. Етнографічні групи українців Карпат. Гуцули. / за наук. ред. і уклад. С. П. Павлюка. Харків : Фоліо, 2020. 379 с.
31. Єльнікова Г. В. Управлінська компетентність. Київ : Редакції загальнопедагогічних газет, 2005. 127 с.
32. Єрмаков І. Феномен компетентісно спрямованої освіти. *Школа. Інформаційно-методичний журнал*. 2006. № 12. С. 5–7.
33. Єрмоленко С. Я., Сичова В. Т., Жук М. Г. Українська мова : підруч. для 6 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ : Грамота, 2014. 272 с.
34. Єрмоленко С. І. Формування комунікативної компетенції у лінгводидактиці. *Українська мова і література в школі*. 2007. № 3. С. 42–46.
35. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики : наук.-метод. посіб. / за ред. І. Г. Єрмакова. Запоріжжя : ХНРБЦ, 2006. 640 с.
36. Життєва компетентність особистості : наук.-метод. посіб. / за ред. Л. В. Солохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Несен. Київ : Богдана, 2003. 520 с.
37. Заблоцька О. С. Компетентність, кваліфікація, компетенція як ключові категорії компетентісної парадигми вищої освіти. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2008. № 39. С. 52–56.

38. Заболотний О. В., Заболотний В. В. Правильне мовлення : для закл. загальн. освіти. 5–9 класи. Київ : Літера ЛТД, 2020. 224 с.
39. Заболотний О. В., Заболотний В. В. Українська мова : підруч. для 6 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ : Генеза, 2014.
40. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/463-20> (дата звернення: 25.07.2022).
41. Іванішина С. Форми та методи інтерактивного навчання. *Початкова школа*. 2006. № 3. С. 19.
42. Іванов Д. А. Компетенції і компетентнісний підхід в сучасній освіті. *Завуч. Управління сучасною школою*. 2008. № 1. С. 42–44.
43. Івченко А. Тлумачний словник української мови. Харків : Фоліо, 2000. 540 с.
44. Івчук Т. А. Формування навчально-пізнавальної компетентності учнів. *Завучу. Усе для роботи*. 2012. № 11–12. С. 34–36.
45. Іншомовні слова. Довідник учня / упоряд. : Домарецька Г. А. Тернопіль : Навчальна книга–Богдан, 1998. 144 с.
46. Історична та громадянська освітня галузь. Формування компетентностей. 5–6 класи закладів загальної середньої освіти : навч.-метод. посіб. / О. С. Охріменко, А. С. Макаревич, Ю. А. Топольницька, О. Є. Панарін. Київ : Літера, 2022. 128 с.
47. Калашнікова С. А. Компетентнісно-орієнтований підхід: базові поняття та положення. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія*. Вип. 1. 2010. С. 67–71.
48. Караман С. Дотримання лексичної норми в умовах сучасної української лінгводидактики. *Українська мова і література*. 2020. № 6. С. 17–20.
49. Компетентнісний підхід в освіті : теоретичні засади і практика реалізації: матеріали метод. семінару. Ч. 1 / за ред. В. Г. Кремень. Київ, 2014. С. 217–226.

50. Компетентнісний підхід у навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу : метод. посіб. / В. В. Вербицький, А. Е. Бойко, А. В. Корнієнко та ін. ; за ред. В. В. Мачуського. Харків : Друкарня Мадрид, 2015. 178 с.
51. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://mon.gov.ua/ua/> (дата звернення: 25.07.2022).
52. Левченко О. М. Культура роботи з текстовими документами. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2018. 112 с.
53. Ломацький М. З Гуцульщини : нариси. Верховино, світку ти наш : нариси з Гуцульщини. Том I / II. Харків : Фоліо, 2019. 760 с.
54. Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Становлення системи основних понять і категорій компетентнісного підходу в умовах парадигмальних змін в освіті. *Педагогіка і психологія*. 2014. № 2. С. 14 – 24.
55. Ляшкевич А. І., Кіриєнко Т. С. Лінгвістичний гурток «Живе слово». Розвиток комунікативно-творчих умінь і навичок учнів. 5–7 класи. Тернопіль : Мандрівець. 2011. 288 с.
56. Мальована О. І. Розвиток компетентностей – вимога сьогодення. *Завучу. Усе для роботи*. 2019. № 3–4. С. 31–34.
57. Малихін О. В., Гриценко І. С. Формування загальнокультурної компетентності студентів філологічних спеціальностей : монографія / за ред. О. В. Малихіна, І. С. Гриценко. Київ : Інтерсервіс, 2015. 492 с.
58. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / заг. ред. М. І. Пентиліук. Київ : Ленвіт, 2009. 400 с.
59. Методичні рекомендації з реалізації компетентнісного підходу у змісті освіти та навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів : аналітичний звіт за результатами дослідження / за ред. Н. М. Бібік. Київ, 2010. 128 с.
60. Миронюк С. В. Компетентнісний підхід у навчанні української мови і літератури. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2007. № 29. С. 11 –14.

61. Новий тлумачний словник української мови : у 2-х томах. Т. 2. / за ред. В. В. Яременка. Київ : Аконіт, 2001. 911 с.
62. Остапенко Н. І. Компетентнісний підхід до навчання української мови та його складники. *Українська мова і література в школі*. 2012. № 1. С. 51–53.
63. Паламар С. П., Бійчук Г. Л., Братко В. О., Логвіненко Н. М., Фасоля А. М., Тименко В. М., Шевченко З. О. Компетентнісний підхід до вивчення української літератури в основній школі : посіб. Київ : Сам, 2017. 113 с.
64. Пентиліук М. І. Компетентнісний підхід до формування мовної особистості в євроінтеграційному контексті. *Українська мова і література в школі*. 2010. № 2. С. 2–3.
65. Пентиліук М. І. Мовна особистість учня в проекції мовленнєвого спілкування. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики : збірник статей. Київ : Ленвіт. 2011. С. 256.
66. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи* / під заг.ред. О. В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. С. 66–72.
67. Помиткіна Л. В. Психологічні особливості реалізації компетентнісного підходу в освіті. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка: зб. наук. праць*. Київ : КДУ ім. Б. Грінченка, 2015. № 23. С. 99–104.
68. Попова Л. О. Класифікація засобів компетентнісно орієнтованого навчання української мови. *Українська мова і література в школі*. 2019. № 4. С. 2–3.
69. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля – К, 2011. 844 с.
70. Сербенська О. А. Культура усного мовлення : практикум. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 216 с .

71. Словник іншомовних слів / за ред. О. А. Давидової. Тернопіль : Підручники і посібники, 2021. 480 с.
72. Словник паронімів української мови / за ред. О. А. Давидової. Тернопіль : Підручники і посібники, 2019. 272 с.
73. Степанюк М. І. Лексикографія української мови : навч.-метод. посіб. для факультативних занять. 9 клас. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 124 с.
74. Сучасна освіта: методологія, теорія, практика : матеріали III Всеукраїнської наук.-практ.конфер. Дніпро : Акцент ПП, 2020. 267 с.
75. Сучасний тлумачний словник української мови / за заг. ред. В. В. Дубічинського. Харків: ВД «Школа», 2014. 784 с.
76. Сучасні підходи та методи управління розвитком життєвих компетенцій учнів старших класів : навч.-метод. посіб. /уклад. В. М. Швидун. Дніпропетровськ : Інновація, 2011. 62 с.
77. Ткачов А. С. Методи та форми формування загальнокультурної компетентності в інтелектуально здібних учнів 5–9 класів (у процесі вивчення суспільствознавчих предметів). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота.* 2018. Вип. 1 (42). С. 238–241.
78. Ткачук А. О. Виховання компетентної особистості – завдання сучасної школи. *Виховна робота в школі.* 2012. № 8. С. 2–4.
79. Тлумачний словник української мови / за ред. В. С. Калашника. Харків : Прапор, 2002. 992 с.
80. Токарева Н. М., Шамне А. В. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. для студентів вищих навч. закл. Київ, 2017. 548 с.
81. Угніч Р. Теорія і практика моделювання компетентнісного уроку. *Дивослово.* 2018. № 5. С. 12–19.
82. Українська мова. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/> navchalni-programi-5-9-klas (дата звернення: 13.08.2022).

83. Українські народні казки : Книга 7. Казки Гуцульщини / Запис., упоряд. і літ. опрац. М. А. Зінчук. Чернівці : Букрек, 2017. 440 с.
84. Українська фольклористика. Словник-довідник /уклад. і заг. ред. М. Чернопиского. Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. 448 с.
85. Формування загальнокультурної компетентності майбутніх фахівців : зб. наук. праць молодих науковців / за ред. О. С. Березюк, О. М. Власенко. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 122 с.
86. Формування загальнокультурної компетентності учнів загальноосвітнього навчального закладу відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів : наук.-метод. посіб. / уклад. О. В. Крутенко. Черкаси : ЧОШОПП, 2014. 68 с.
87. Цимбалюк В. І. Мова як генетичний код народу : навч. посіб. для факультативних занять. Тернопіль : Мандрівець, 2009. 176 с.
88. Шапран О. І. Реалізація компетентнісного підходу в системі неперервної освіти. *Гуманітарний вісник. Серія: Педагогіка.* 2012. № 28. С. 319–324.
89. Шелехова Г. Т. Сучасний підручник української мови як засіб формування комунікативної компетентності старшокласників. *Українська мова і література в школі.* 2011. № 6. С. 19–22.
90. Шмирук Н. І. Роль інтерактивного навчання у формуванні освітніх компетентностей учнів Нової української школи. *Завучу. Усе для роботи.* 2020. № 23–24. С. 19–23.
91. Штепа О. М. Сучасні компетентності на заняттях української літератури. *Нива знань.* 2020. № 1. С. 25–26.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для вчителя

1. Як Ви розумієте поняття «загальнокультурна грамотність»?
2. Які методи та прийоми використовуєте під час формування ключової компетентності «загальнокультурна грамотність»?
3. Як Ви вважаєте, які методи навчання лексикології є найбільш ефективними?
4. Яка з лексичних тем дається здобувачам освіти найважче?
5. Яку тему засвоюють учні найлегше?
6. На вашу думку, чи достатня кількість годин відводиться програмою для вивчення поданої теми?
7. Чи достатня кількість завдань для засвоєння теми «Лексикологія» в підручнику для учнів 6 класу?
8. Чи використовуєте додатковий матеріал на уроках з цієї теми? Якщо так, який саме?

Тестові завдання**Тестові завдання з однією правильною відповіддю**

1. Позначте рядок, у якому всі слова архаїзми
 - А) піїт, печеніг, січовик
 - Б) хорунжий, флешка, бартер
 - В) рамено, чоло, перст
 - Г) електорат, жорно, волость

2. Знак м'якшення пишуть на місці пропуску в усіх словах рядка
 - А) сен...йор, Мол...єр, ател...є
 - Б) прем...єра, монпанс...є, миш...як
 - В) він...єтка, моркв...яний, ф...юзеляж
 - Г) н...юанс, шприц..., маляр...

3. Подвоєні літери слід писати в усіх словах рядка
 - А) брут...о, бон...а, мадон..а
 - Б) шос...є, марок...анський, Галич...ина
 - В) ван...а, піц...а, мок...о
 - Г) сум...а, читання, груп...а

4. Апостроф пишуть на місці пропуску в усіх словах рядка
 - А) об...єм, п...єса, інтер...єр
 - Б) р...юкзак, кур...йоз, п...єдестал
 - В) ф...юзеляж, Гюго, Рив...єра
 - Г) прем...єр, сер...йозний, М...юллер

5. Слово «музичний (-а, -е)» поєднується зі словом

- А) слух
- Б) родина
- В) школа
- Г) дитина

6. Лексичну помилку допущено в словосполученні

- А) вірно кохати
- Б) впадати у вічі
- В) невірний номер
- Г) навчальний заклад

Тестові завдання на встановлення відповідності

1. Установіть відповідність між запозиченим словом і власне українським.

Запозичене слово	Власне українське слово
1 тротуар	А хідник
2 менеджмент	Б доказ
3 фотокартка	В світлина
4 аргумент	Г управління

2. Установіть відповідність між назвою групи лексики та прикладами.

1 неологізми	А софт, пранкер
2 просторічні слова	Б теорема, деградація
3 терміни	В файна, когут
4 діалектизми	Г слідуєча, столова

3. Установіть відповідність між назвою групи лексики та прикладами.

1 неологізми	А вуйко, мольфар
2 діалектизми	Б конешно, витріщатися
3 професіоналізми	В спам, бан
4 просторічні слова	Г кредит, акції

Завдання моніторингової роботи для учнів 6 класу

У завданнях 1–6 позначте правильну відповідь.

1. Вкажіть рядок, у якому всі слова архаїзми

А) кольчуга, кунтуш, личаки

Б) ректи, боярин, пліт

В) уста, телефон, легінь

Г) велик, комп, звиняйте

2. Подвоєні літери потрібно писати в усіх словах рядка

А) груп...а, ім...ітація, ан...отація

Б) гам...а, сум...а, бул...а

В) хоб...і, пан...а, занят...я

Г) пан...о, брут...о, тон...а

3. Знак м'якшення пишуть на місці пропуску в усіх словах рядка

А) міл...ярд, к...ювет, комп...ютер

Б) к...вет, пір...я, торф...яний

В) шампін...йон, ател...є, сен...йор

Г) кар...єра, р...юкзак, Мол...єр

4. Апостроф пишуть на місці пропуску в усіх словах рядка

А) ін...екція, об...єкт, грав...юра

Б) п...єса, інтер...єр, об...єкт

В) бар...єр, п...юре, В...єтнам

Г) б...юджет, комп...ютер, прем...єра

5. Слово «посмішка» поєднується зі словом

А) привітна

Б) глузлива

В) ніжна

Г) м'яка

6. Лексичну помилку допущено в словосполученні

А) являється у сні

Б) завдати шкоди

В) гладити білизну

Г) сучасні меблі

7. Установіть відповідність між запозиченим словом і власне українським.

Запозичене слово	Власне українське слово
1 епоха	А доба
2 фон	Б освітлення
3 ілюмінація	В змагання
4 конкурс	Г тло

8. Установіть відповідність між дієсловом та іншими словами, з якими воно може сполучатися, утворіть словосполучення.

Голосити	таємницю
оголосити	промову
розголосити	тему уроку
виголошувати	свободу слова

9. Установіть відповідність між дією та предметом, на який вона може бути спрямованою, утворіть словосполучення.

Відкрити	ворота
розгорнути	дужки
відчинити	зошит
розкрити	таємницю

Словник діалектних слів

Аді́ – дивись

Айбо́ – але

А́йно – так (ствердження)

Аршу́ – лопата

Бай – бенкет

Ба́нуш – гуцульська страва з кукурудзяної муки й сметани

Ба́ртка – невелика сокира на довгому топорищі, використовувалася гуцулами як ковінька або як зброя

Баюва́ти – бенкетувати

Беса́ги – перекидні торби

Бескі́д – висока гора

Бізува́ти – бути спроможним

Бі́чи – бігти

Бо́вгар – пастух коло великої рогатої худоби

Бовга́рити – пасти волів і корів

Бурку́т – мінеральна вода, джерело мінеральної води

Бурч – бичок

Вада́ска – полювання

Ва́ря – варена страва

Ва́тра – багаття, вогнище

Верéня – рядно

Вздрі́ти – побачити

Ві́ люфтаній – обвіяний, обвітрений

Ві́ пуцувати – вичистити до блиску

Віда́й, відéй, віді́ – мабуť

Відка́з – заповіт

Відтанові́ ти – привести до тями непритомного

Віт, вйіт – сільський староста

Вку́тати – впорати

Водно́ – весь час, постійно

Вон – надвір, надворі

Втирка́ти вогонь – здобути вогонь сірником

Встріть – назустріч

Вурда – молочний продукт, який одержується внаслідок виварювання сироватки

Вчині́ ти – 1) зробити, 2) народити

Гайдикува́ти – байдикувати

Га́на – вада, недолік

Гéйби – ніби

Гéнди – он там

Гéци – лихі жарти

Гі́я – треба

Гóйкати – вигукувати, гукати

Горі́ – вгору

Гóстити – зазнати чогось доброго або поганого

Грань – жар

Гук – водоспад або водокрут на гірській річці

Гулі ти – вабити, приманювати

Гумéня – подвір'я

Газда́, газді́ ня – господар, господиня

Газдува́ти – господарити, хазяйнувати

Га́лєр – комір

Гриндзі́ ти – засмічувати, забруднювати

Дара́б, дара́ба – шматок

Де́дя, де́дик – тато

Джури́ ни, джо́рини – шкварки

Дзига́рок – годинник

Довга́нка – гадюка

Долу́ – додолю

До́раз – зразу

Дранті́ вий – обтертий, потертий

Дри́мба – гуцульський народний музичний інструмент

Дубельто́вий – подвійний

Ду́пкати – стукати

Жва́чити – жувати

Жлі́па – щілина, розколина

Забанува́ти – затужити за кимось або за чимось

Заваго́тіти – завагітніти

Закучува́ти – завести когось кудись

Замо́к – замкнув

Зачира́ти, зачерну́ти – зачерпувати, зачерпнути

Защіба́ти – економити

Зі́льний к – квітник

Імі́ти, їмі́ти – зловити

Йо – так (ствердження)

Калаба́ня – калюжа

Ко́вдош – жебрак

Косі́ці – квіти

Крі́саня – гуцульський капелюх, аксесуар чоловічого вбрання

Кепта́р – кожушанка з овечої шкури без рукавів

Маржі́на – худоба

Пові́стун – оповідач

**Тема. Активна й пасивна лексика української мови. Застарілі слова
(архаїзми й історизми).**

Мета: допомогти учням усвідомити поняття активної й пасивної лексики, сформувати поняття про застарілі слова, пояснити відмінність між архаїзмами та історизмами, витлумачити їхню роль у мовленні та особливості їхнього використання; розвивати образне й логічне мислення, пам'ять, формувати вміння визначати застарілі слова в реченнях і текстах, удосконалювати навички користування словниками, збагачувати словниковий запас, розвивати спостережливість; виховувати культуру усного й писемного мовлення, прагнення до розширення свого кругозору.

Тип уроку: урок вивчення нового навчального матеріалу.

Обладнання: презентації, словники, підручник, ілюстрації.

Компетентності, що розвиваються: мовленнєва, комунікативна, загальнокультурна грамотність.

Перебіг уроку

I. Організаційний момент. Мотивація навчальної діяльності

1. Вправа «Очікування»

- Діти, що кожен з вас чекає від сьогоднішнього уроку?
- Підніміть, будь ласка, ліву руку ті, хто очікує на уроці отримати нові знання?
- А зараз праву ті, хто чекає цікавого спілкування?
- Хто очікує отримати гарні бали за свої досягнення, підніміть обидві руки.
- Я теж очікую, що ви будете активні, старанні, кмітливі, працьовиті.

Наш урок буде незвичайним, бо він перетвориться на телепередачу.

Отже, телеканал «6–В клас» представляє в ефірі мовно-пізнавальну телепередачу «Світ активної і пасивної лексики». Я рада вітати усіх присутніх на нашому каналі. В студії з вами я – Юлія Василівна.

2. Оголошення теми й мети уроку

– Наша мова – як живий організм: одні слова в ній народжуються, з’являються разом із тими поняттями, які вони позначають, інші забуваються, замінюються на нові, а ще інші – зникають зовсім. Сьогодні ми й будемо досліджувати активну й пасивну лексику та її роль у нашому мовленні.

II. Актуалізація опорних знань

Спочатку відвідаємо студію «Актуальне інтерв’ю», виправимо лексичні помилки.

1. Вправа «Лексична помилка»

Виправте лексичні помилки.

Учбовий заклад – ...

Халатне відношення – ...

Виконати заказ – ...

Відноситися з повагою – ...

Любимий предмет – ...

Вірна відповідь – ...

Підчеркнути підмет – ...

III. Сприйняття та засвоєння навчального матеріалу

1. Опрацювання теоретичного матеріалу за підручником (с. 25–26)

– Пропоную переглянути інформаційну телепередачу «Планета знань».

Прочитайте у підручнику на с. 25 теоретичний матеріал про активну й пасивну лексику.

– Як ви зрозуміли поняття «активна лексика», «пасивна лексика»?

– Прочитайте теоретичний матеріал про застарілі слова: архаїзми, історизми. Яка їх роль у мовленні?

2. Робота з тлумачним словником, словником іншомовних слів, словником-довідником «Українська фольклористика»

– Прочитайте у тлумачному словнику, що таке архаїзм, історизм. Прочитайте у словнику іншомовних слів з якої мови прийшло слово «архаїзм», що воно означає. Звернімося до словника-довідника «Українська фольклористика», щоб

6. Фізична хвилинка під пісню «Ой на горі червона калина»

– Зараз час рекламної паузи. Давайте відпочинемо.

7. Робота в парах зі словником застарілих слів.

– Розпочинається передача «Слідство ведуть знавці».

Доберіть зі словника застарілих слів 10 відповідних слів, запишіть їх в алфавітному порядку. З'ясуйте, які з них є архаїзмами, які – історизмами?

IV. Рефлексія

– Протягом уроку ми повторювали застарілі слова. Які слова належать до цієї групи? Що таке історизми? Що таке архаїзми? Давайте повернемося у минулі роки, і пограємо, як у дитинстві. Я кидатиму кубик. Хто його впіймає, мати назвати будь-який архаїзм.

– Молодці! Пригадайте з уроків історії історизми часів Київської Русі або інших історичних періодів. (*Дружина, тіун, дружинник, стол (князівський), закуп, віно, ногата, кмет, лада, грамота, вівериця, вира, смерд.*)

– З якою метою, на вашу думку, ми ознайомилися зі словами, які позначають поняття, що давно відійшли?

V. Домашнє завдання

Вивчити правила на с. 25–26. Описати одну з ілюстрацій із підручника історії, уживаючи історизми та архаїзми.

VI. Підсумок уроку

– Чи сподобалося відвідувати телестудію? Які передачі та студії легко було переглядати та відвідувати? З якими виникали труднощі? Про що з почутого та побаченого хотілося б дізнатися більше?

Тема. Узагальнення вивченого з теми: «Лексикологія»

Мета: навчати учнів розуміти лексичні та граматичні особливості різних лексичних груп, правильно вживати їх в усному й писемному мовленні; розвивати творчі мовленнєві здібності здобувачів освіти, уміння обґрунтовувати свої міркування, уникати лексичних, граматичних і стилістичних помилок; виховувати кращі людські якості та любов до рідної мови, Батьківщини; прагнення до чистоти, виразності й точності мовлення, збагачення свого словникового запасу.

Формування ключової компетентності «загальнокультурна грамотність».

Очікуванні результати:

Знаннєвий складник: уміти наводити приклади історизмів, архаїзмів, неологізмів, іншомовних слів.

Діяльнісний складник: знаходити історизми, архаїзми, неологізми, іншомовні слова; використовувати їх у власному мовленні.

Ціннісний складник: застосовувати групи слів за їх походженням, активну й пасивну лексику у мовленні.

Тип уроку: узагальнення й систематизація вивченого.

Компетентності, що розвиваються: мовленнєва, комунікативна, навчання протягом життя, загальнокультурна.

Обладнання: меню, роздаткові картки, презентації, роздатковий матеріал, ілюстрації та світлини, аудіозапис.

Перебіг уроку**1. Організаційний момент****1.1 Прийом «Незвичайний початок»**

– Сядьте зручно! Усміхніться. Налаштуймося на урок. Заплющте очі й тихо промовте: «Я готовий (готова) до уроку. Я зможу сьогодні добре працювати на уроці. Покладіть долоню на серце. Відчуваєте, як воно б'ється? Бо також працює. Таке маленьке, а так багато працює. Отож і ми попрацюємо на уроці. Ви все вмієте, ви все знаєте, ви розумні, компетентні. Розплющте очі.

– Урок принесе нам Спробуйте розшифрувати кожен його літеру. Він принесе нам успіх і радість, а показати ми на ньому повинні обдарованість і кмітливість.

У – успіх

Р – радість

О – обдарованість

К – кмітливість

2. Мотивація навчальної діяльності

– Сьогодні ми продовжуємо працювати над темою «Лексикологія». Девіз нашого уроку – «Нове вивчай, а старе пам'ятай». Все, що ви будете сьогодні на уроці бачити і чути стосовно теми «Лексикологія», потрібно сфотографувати на пам'ять і запам'ятати на все життя. Коли почуєте слова знайомих лексичних груп, сигналізуйте, говоріть, до яких саме вони належать. Активні учні, за кожну правильну відповідь обирайте квітку, з якої зробите ікебану.

– Пропоную вам сісти у автомобіль і поїхати по шосе, автотрасі на Гуцульщину, бо там є що подивитися, почути, зміцнити організм. У цьому чарівному краї народилися, працювали, відпочивали багато відомих письменників, діячів, наприклад, Леся Українка, І. Франко, М. Коцюбинський, Олександр Олесь, мовознавець Б. Грінченко, режисер С. Параджанов, який створив фільм до повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків», написаної під враженням перебування на Гуцульщині, перший президент України

М. Грушевський, зараз живуть гуцули. У вікно автомобіля можемо милуватися файною природою, робити світлини. Багато художників створили пейзажі на основі карпатської природи. Давайте подивимося відеопрезентацію про природу Карпат, хату-стаю, хату-гражду, садибу-музей, побут і свята гуцулів.

Після тривалої поїздки, пропоную відвідати «Мовне кафе» і замовити усі страви, що стосуються лексикології. Що таке кафе? Давайте прочитаємо його визначення за словником іншомовних слів.

Кафе – це заклад ресторанного господарства з широким асортиментом страв нескладного приготування, кондитерських виробів і напоїв, у якому застосовується самообслуговування або обслуговування офіціантами.

– Пригадайте, будь ласка, та дотримуйтеся правил поведінки у кафе, громадських місцях.

3. Оголошення теми й мети уроку

– Сьогоднішній урок присвячений узагальненню вивченого матеріалу з теми «Лексикологія». Вправи, які ми виконаємо, допоможуть закріпити вміння розрізняти групи слів, використовувати їх у мовленні тощо.

Офіціант приніс нам гуцульське меню. Давайте переглянемо і виберемо страви.

№	Страва	Вартість
1.	Бограч (перчений суп з різновидами м'яса)	
2.	Банош або бануш (кукурудзяне борошно зі сметаною)	
3.	Бринза або бриндза (сир, виготовлений з овечого, коров'ячого, козячого молока)	
4.	Будз (свіжий чи підкопчений сир)	
5.	Вурда (гуцульський варений сир з овечого молока)	
6.	Запечена бульба (картопля)	
7.	Салат з білих грибів	
8.	Кулеша (із кукурудзяного борошна з вершковим маслом, шкварками)	
9.	Затерка (пісна страва з кукурудзяним борошном)	
10.	Росівниця (рідка страва з квашеною капустою та	

	кукурудзяним борошном)	
11.	Грибна зупа (юшка з грибами)	
12.	Киселиця з підсмаженою цибулею (схожа на кислий борщ)	
13.	Киселиця з підсмаженою цибулею (схожа на кислий борщ)	
14.	Шухи (страва з буряком, грибами, цибулею, перцем)	
15.	Гуцульські голубці	
16.	Книш (страва з борошна зі скибочкою сала)	
17.	Драники (пляцки, картопляники)	
18.	Гусянка (гуцульський йогурт)	
19.	Узвар	
20.	Чай з карпатських рослин	

– Чи можна розрахуватися пенні? Чому? Якою грошовою одиницею можемо це зробити? Назвіть паронім до слова гривня. Розгляньте її на світлині. Дівчатка, чи хотіли б ви мати таку прикрасу? А гердан?

У «Мовному кафе» за валюту: увагу, правильність, взаємодопомогу, згуртованість, дисципліну, швидкість можна замовити різні смачні страви.

4. Актуалізація опорних знань

4.1 Ущільнене опитування

– Для того, щоб офіціант прийняв замовлення, потрібно дати відповіді на запитання:

- Що вивчає лексикологія?
- Які ви знаєте групи слів за походженням?
- Які знаєте групи слів за вживанням?

5. Узагальнення й систематизація знань

5.1 Вибірковий диктант

– Для того, щоб обрати першу страву, напишемо вибірковий диктант. Домовимося в Карпатах розмовляти лише українською мовою. Випишіть власне українські слова.

Мати, батько, гетьман, лелека, весілля, зима, правда, середа, Січ, телефон, тонна, віхола, директор, аеропорт, бібліотека, фонтан, ін'сція, журнал.

5.2 Вправа «Орфографічна варіативність»

– Оберіть, будь ласка, другу страву. Випишіть слова, у яких допускається орфографічна варіативність **ф – т** на місці пропуску літер.

Ка...едра, мі...ологія, бібліо...ека, Бори...ен, мі...ологія, ари...метика, теле...он, ...отоапарат, логари...м, е...ір, ...окус, мара...он, мі..., ор...ограма, Пі...агор, ...ома, ...онема, ...абрика.

5.3 Вправа «Уважний читач»

– Дуже смачні страви! Полюблюю запечену бульбу! Зробіть свій вибір! Прочитайте зі слайдів презентації просторічні слова: *заява, школа, патякати, бубоніти, швендяти, місяць, вода, бубоніти, наказ, байдикувати, тато, людина, куняти, скиглити.*

– На Гуцульщині розмовляють певним діалектом. Давайте перевіримо, чи справжні ми гуцули?

5.4 Вправа «Гуцульський словник»

За 3 хвилини запишіть якнайбільше діалектних слів.

5.5 Читання та обговорення гуцульської казки «Микита, Микита, Микита...»

– Бачу, діти, ви – справжні гуцули! Послухайте, будь ласка, гуцульську казку «Микита, Микита, Микита...». Коли почуєте діалектні слова, плескайте у долоні. Спробуйте пояснити, що вони означають.

– Який висновок ви зробили з прослуханої гуцульської казки?

5.6 Фізична хвилинка «Запальний гуцульський танок»

5.7 Вправа «Лексичне дослідження»

– Наступне завдання дасть змогу кожному обрати сир до вподоби: бринзу, будз чи вурду.

Розподіліть подані слова за лексичними групами.

Загальноживані слова	Терміни, професійні слова	Діалектизми	Просторічні слова	Архаїзми, історизми

Плахта, когут, незаможник, спрощення, присудок, флешка, одіяло, юзер, вечір, хобі, вікно, мешти, газда, хейтер, читати, фрик, миш'як, відпочинок, термометр, плавати, боярин, тролінг, хліб, теорема, камбуз, бадьорий, стрибати, оперета, комп, тачка, спам, крумплі, вуйко.

5.8 Вправа «Лото паронімів»

– Родзинкою Карпат є поживні білі гриби. Гуцульські грибники майстерно їх розрізняють. Давайте і ми знайдемо відповідні пари паронімів.

(Картки паронімів: *зрада, рада; порада, нарада, білити, біліти; гривня, гривна; змерзнути, замерзнути; ожеледиця, ожеледь*). (Додаток Ж)

5.9 Гімнастика для очей

5.10 Вправа «Лексична помилка»

– Час прийшов обрати напій.

Виправте лексичні помилки у реченнях.

Через халатне відношення господаря, собака Дружок захворів. Я навчаюся у гарному учбовому закладі. До батьків потрібно відноситися з повагою. Мій любимий навчальний предмет – біологія. Я написав вірну відповідь до задачі. Потрібно списати текст вправи і підчеркнути антоніми. Сьогодні працівник фірми виконав заказ.

5.11 Робота в парах

– У «Мовному кафе» готують не лише національні фірмові страви. Можна також замовити ...

Вставте літери на роздаткових картках (Чизбургер, тирамісу, чіпси, грисині, броколі, гриль, шніцель, капучино, мокко, латте, чизкейк, лимон, чабата, сендвіч). (Додаток З)

5.12 Створення кластеру

– Пропонуємо зробити світлину на згадку про нашу подорож до Гуцульщини з теми «Лексика».

6. Рефлексія

– Пообідали, перепочили, добре попрацювали, зібрали файні квіти. Отже, зробіть ікебану на згадку про сьогоднішній урок.

– Над якою темою сьогодні працювали на уроці? Які завдання виконали з легкістю? У чому виникли труднощі? Що варто зробити, щоб позбутися їх?

7. Домашнє завдання

Написати будь-який твір на тему «Карпати».

8. Підсумок уроку

– Який висновок зробите для себе по закінченню уроку? Чи виникне знову бажання поїхати до Карпат? Чому? У майбутньому варто піднятися на Говерлу, прогулятися на полонини, помилуватися водоспадами, визначних місць у Карпатах сила-силенна.

Зрада

Рада

Порада

Нарада

Білити

Біліти

Гривна

Гривня

Ожеледиця

Ожеледь

Змерзнути

Замерзнути

Ч_збургер

Т_рам_су

Ч_пси

Гр_с_ні

Брокол_

Гр_ль

Шн_цель

Капуч_но

Ч_зкейк

Л_мон

Ч_абата

Сендв_ч

Тема заняття. Читання текстів, уривків з творів про житло українців, сучасні помешкання

Мета: ознайомити із застарілими словами, що означають елементи стародавніх осель, вчити вихованців сприймати та усвідомлювати тексти про житло українців, виділяти й аналізувати головну і додаткову інформацію, користуватися словниками, розрізняти сучасне і старовинне житло; виховувати вміння цінувати та шанобливо ставитися до помешкань українців; розвивати уяву, увагу, логічне мислення, мовленнєву, комунікативну, загальнокультурну компетентності.

Обладнання: тексти про житло українців, світлини помешкань, ілюстрації українського народного посуду, презентація, словники.

Перебіг заняття

I. Оголошення теми, мети заняття

– На сьогоднішньому занятті поговоримо про житло українців. Дізнаємося, у яких помешканнях жили українці раніше і живуть зараз.

II. Оголошення епіграфа та робота над його змістом

– Прочитайте епіграф до заняття.

Своя мазанка ліпша від чужої світлиці (Народна творчість).

– Дізнайтеся з тлумачного та словника застарілих слів значення слів: мазанка, ліпша, світлиця.

– Як ви розумієте епіграф сьогоднішнього заняття?

III. Робота над темою заняття

1. Гра «Мікрофон»

– Пригадайте, що таке історизми, архаїзми. Наведіть приклади. Як ви вважаєте, говорячи про житло українців у різний час, історизми чи архаїзми будемо чути частіше під час цієї теми?

2. Словникова робота

Кабиця – обкладена каменем яма для вогнища у приміщенні або у дворі.

Курінь – будівля в Січі, де жили козаки.

Образ – ікона, живописне, мозаїчне або рельєфне зображення святого, якому поклоняються віряни.

Сволок – довга обстругана колода, що підтримує стелю.

3. Робота з ілюстраціями, світлинами, презентацією старовинних предметів.

4. Читання та обговорення тексту «Житло козаків»

– Прочитайте народний переказ. Поясніть, як називалося житло козаків, проілюструйте своє твердження рядками з тексту.

Січ – ото в запоріжців кріпость. Коло неї були окопи, вали, а всередині дзвіниця була така, що в неї й гармати ставлялися... А жили вони скрізь по степах кущами, в землянках, або по-їхньому, бурдюгах: так чоловік по п'ятнадцять, двадцять, а то й менше.

Січі – так там жили все покурнях, по скільки там сот чоловік. Та й курені були великі. Уставлялись курінь до куреня причілком. А в них були стовпи й сволоки. А в бурдюзі так просто все було: одні двері та одне віконце, – маленьке та таке, як тарілочка, кругле, – а то й зовсім без вікна.

Оце викопав козак яму, обставив її чим там попало, обліпить, обмаже, поставить піч хліб пекти, зробить кабицю страву варити та й живе. Димарів тоді не було. Зимою як розпалить камінь, так він аж горить – уже холодно не буде.

Де в яких землянках було і убранство: по стінах висіла зброя всяка, а на покуті стояли образи, – усі розмальовані, під золотом. Попід стінами ставляли давки, ослінчики, щоб було де сісти.

Землянок запорожці ніколи не замикали. Як їдуть куди або йдуть, – то так кидають їх: ніхто нічого не зачепить. У них так, що хто хочеш, той заходь у землянку. Як хочеш їсти, розводь вогонь, бери казан, вари страву, яка там залишена, їж, пий, спочивай – заборони не було. А прийде хазяїн, так ще й рад гостеві, бо то й тільки й родини йому на широкому степену. Він йому рад, він його і привітає.

Тепер увійдеш у хату, так вона красить кутками, а не красить пирогами, а тоді було не так: усякого нагодують. Хазяїн їде куди, так ще й залишає страву для прохожого. Хто хоч, заходь. Та й заходять, було. Наїдяться, нап'ються на дурничку та зроблять хрест, поставлять його серед землянки це значить, що були гості й дякують господареві (Народна творчість).

– Яка риса вдачі притаманна запорожцям? Розкажіть про їхню гостинність.

5. Ситуативне завдання

– Уявіть, що ви опинилися в землянці запорожця. Складіть діалог з господарем щодо його помешкання (можна використати матеріал прочитаного переказу).

6. Фізична хвилинка. Танок «Гопак»

7. Вправа «Лінгвістичне дослідження»

Знайдіть у тексті застарілі слова, поясніть їх значення.

Українська піч завжди займала внутрішній кут з боку вхідних дверей і була обернена своїм отвором до фасадної стіни. По діагоналі від печі розташований парадний кут («покуть»), у якому висіли ікони, прикрашені рушниками, цілющим зіллям та квітами. Біля столу попереміж стінами ставили лави, а із зовнішнього боку – переносний ослін. Зліва від столу знаходилася скриня. Уздовж тильної стіни, між піччю і причілковою стіною, влаштовували піл. У кутку біля дверей робили дерев'яні полички, або мисник (Українське народознавство).

8. Робота зі словником застарілих слів

– З допомогою словника застарілих слів поясніть значення поданих слів і словосполучень: колиба, курна хата, мазанка, пустка, терем, халабуда, горище, горниця, засіка, комора, повала, причілок, рундук, світлиця, сіни, стріха, хижка, груба, заслінка, колиска, коцюба, лежанка, лава, ослін, покуть, помело, припічок, рогач, свічадо, скриня, черінь.

9. Ознайомлення із застарілими словами, що належать до назв українського народного посуду

– Ознайомтеся зі словами, що означають назви українського народного посуду, їхнє значення з'ясуйте з допомогою словника.

Барильце, вагани, глек, горнятко, діжка, кадуб, казан, кварта, козуб, коновка, корито, коряк, кухва, кухлик, макітра, мисник, ночви, полумисок, ступернак, цебер, шаплик.

IV. Підсумок заняття

– Над якою темою ми сьогодні працювали? Що нового дізналися про старовинне житло українців? Які застарілі слова, що позначають назви осель, хатніх приміщень, убранств хати, українського народного посуду запам'ятали?

Взаємодія компетентності «загальнокультурна грамотність»

з іншими компетентностями

№	Назва компетентності	Зміст компетентності
1.	Вільне володіння державною мовою	Уміння усно і письмово висловлювати свої думки, почуття, аргументовано пояснювати свою позицію, брати участь в обговореннях
2.	Здатність спілкуватися рідною мовою (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами	Уміння використовувати рідну та іноземну мови у різних комунікативних ситуаціях
3.	Математична	Застосовувати математичні відношення, вимірювання, працювати з таблицями, схемами
4.	Компетентності у галузі природничих наук, техніки, технологій	Пропонувати ідеї, спостерігати, досліджувати
5.	Інноваційність	Ініціювати зміни у спільноті, брати участь у справах громади
6.	Екологічна	Дотримуватися правил природоохоронної поведінки, ощадно використовувати природні ресурси
7.	Інформаційно-комунікаційна	Безпечно та етично використовувати засоби інформаційно-комунікативної компетентності у навчанні та інших життєвих ситуаціях
8.	Навчання впродовж життя	Уміння організувати власне навчальне середовище, здобувати нову інформацію, працювати самостійно, в групі
9.	Громадянські та соціальні	Уміння співпрацювати з іншими особами, поважати права інших, удосконалювати вміння діяти в конфліктних ситуаціях
10.	Підприємливість і фінансова грамотність	Здатність проявляти ініціативу, брати на себе відповідальність за власні рішення, втілювати в життя ініційовані ідеї, усвідомлювати значення етичних цінностей, приймати власні рішення